

เนื้อหาใน "คำสอนพระยามังราย"

"คำสอนพระยามังราย" เป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีเนื้อหาสอนคนทุกฐานะในสังคม โดยระบุฐานะของบุคคลที่ต้องการสอนไว้ในตอนต้นของแต่ละบท ได้แก่ ไค้แกษัตริย์ (พระยา) ขุนนาง และ ไพร่ ในส่วนของไพร่ไค้แบ่งประเภทออกไปอีก ๓ ส่วนคือ ส่วนที่ ๑ สอนไพร่ที่เป็นบุคคลทั่วไปโดยไม่ระบุเพศหรือบทบาทในสังคม ใช้คำเรียกว่า "คนไค้ลุ่มฟ้า" คือคนทุกคนที่อยู่ไค้ฟ้า หรือใช้คำกลาง ๆ ว่า "คน" ส่วนที่ ๒ สอนผู้ชายและส่วนที่ ๓ สอนผู้หญิง ทำให้เนื้อหาของคำสอนเฉพาะเจาะจงตามบทบาทของคนในสังคมมากขึ้นเท่าที่มีการปริวรรตวรรณกรรมคำสอนลานนาไทย เนื้อหาของคำสอนทุกเรื่องจะสอนคนหลายฐานะในสังคม เช่นเดียวกับ "คำสอนพระยามังราย" เช่น เรื่อง "ปู่สอนหลาน" "ธรรมคาสอนโลก" ซึ่งปริวรรตและรวบรวมอยู่ในเล่มเดียวกับ "คำสอนพระยามังราย" หรือวรรณกรรมเรื่อง "พระลอสอนโลก"^๑ "โคลงวิชรสอนโลก"^๒ และ "เจ้าวิชรสอนหลาน"^๓ จนอาจกล่าวได้ว่า เป็นลักษณะเฉพาะของวรรณกรรมคำสอนของลานนาไทย

^๑ โคลงพระลอสอนโลก (เชียงใหม่ : สงวนการพิมพ์, ๒๕๐๒).

^๒ โคลงวิชรสอนโลก (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๘).

^๓ ทรงศักดิ์ ปรางค์ชนากุล. วิเคราะห์วรรณกรรมลานนาไทย เรื่อง เจ้าวิชรสอนหลานและพระลอสอนโลก (ปริญญาบัณฑิตการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๑๘).

แต่ใน "คำสอนพระยามังราย" นี้ มีเนื้อหาที่แตกต่างไปจากเรื่องอื่น ๆ คือ เน้นเรื่องการปกครองเป็นพิเศษ กล่าวคือ ในจำนวน "คำสอนพระยามังราย" ๑๒ หน้าครั้งนั้น ประกอบไปด้วยส่วนที่สอนกษัตริย์และขุนนางในด้านการปกครองถึง ๗ หน้า โดยแบ่งส่วนที่สอนกษัตริย์ออกเป็น ๓ บท และสอนขุนนาง ๒ บท เหตุที่ให้ความสำคัญเรื่องการปกครองนั้น อาจเป็นเพราะจุดมุ่งหมายในการเขียน "คำสอนพระยามังราย" ใ้กระบวไว้ในตอนต้นและตอนจบดังนี้

ตอนต้น

สุริยสวัสดิ์จึงจักมี ที่นี้อาจารย์เจ้าจักแต่งตามคำแห่งมหาศีลสเถระ ตนเวนเสียยังกิเลสตัดหาซากแล้ว ลวคไค้ทรงปฏิภกอันแดนแผ้วทั้ง ๓ หากจาราจาสอนสั่งแกพระยามังราย คุณนั้นเสวยเมือง คือว่า หนีภัยชัยเริง (บุรีเริง) เชียงใหม่ หื้อไค้ไค้ตามคองควายคำสอน กิ่งนี้...

ตอนจบ

มหาเถรเจ้ามาสอนคั้งนี้แล้ว พระยามังรายคุณผ่านแผ้วเสวยเมืองหนีภัยชัยเริง เชียงใหม่ ลวคเอาสอนซาไพรเสียนอนเป็น ทั้ง ๔ พร้อมหมู่ทู่่งสา กับทั้งราชบุตรตาราชบุตรคี่ลูกุเตาอัคคมเหสีเฝ้าพันพวงคาอันอยุ่สา่งโขงโนแคว่นเซาก็เปี้ยะชอบแมนคอง (คลอง) ขันมีเงินคำจิงจักไหลมาสู่ ยุทางอยุ่กินทาน บานเมือง บานไสรุง ลวคทาน กุงคี่งามสืบกันตามถึงยอก ตราบตอเพารอคัมคเคียวนี้และทานเอย ๒

^๑ คำสอนพระยามังราย , หน้า ๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

ในตอนต้น "คำสอนพระยามังราย" ได้ระบุว่า พระสงฆ์องค์หนึ่ง (อาจารย์เจ้า) ได้แต่งเรื่องนี้ตามคำที่พระมหาศีลส เถระทรงสั่งสอนแก่พระยามังราย และในตอนจบกล่าวว่า เพื่อให้พระยามังรายนำคำสอนเหล่านี้ไปสอนแก่ไพร่ฟ้า อำมาตย์ ราชบุตร ราชบุตรีและพระราชวงศ์ เพื่อให้ทุกคนปฏิบัติตาม อันจะทำให้บ้านเมือง เจริญรุ่งเรือง

ในที่นี้เป็นการยากที่จะวินิจฉัยว่า "คำสอนพระยามังราย" ฉบับนี้เป็นคำสอนที่พระมหาศีลส เถระสอนแก่พระยามังรายแล้วสืบทอดต่อกันมาจริงหรือไม่ เพราะอาจเป็นไปได้ว่า การระบุว่า เป็นคำสอนของพระมหาศีลส เถระสอนแก่พระยามังราย เป็นการอ้าง เอาชื่อบุคคลอื่นเป็นที่ เชื่อถือศรัทธา หรือ เป็นที่รู้จักมา เป็นผู้ให้คำสั่งสอน^๑

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่า "คำสอนพระยามังราย" จะเป็นคำสอนที่พระมหาศีลส เถระสอนแก่พระยามังรายจริงหรือไม่ และมีจุดมุ่งหมายที่เจาะจงให้ภษัตรีย้นำไปสอนแก่บุคคลอื่นจริงหรือไม่ นั้น มีใจประเด็นสำคัญ สิ่งที่สำคัญก็คือ แนวคิดตลอด "คำสอนพระยามังราย" สืบต่อกันมานั้น แสดงว่าแนวคิดและคำสอนอันปรากฏอยู่ใน "คำสอนพระยามังราย" นั้น เป็นที่ยอมรับของสังคมลานนาไทย อันเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญในการศึกษาวรรณกรรม เรื่องนี้

ด้วยเหตุที่จุดมุ่งหมายในการ เขียนวรรณกรรม เรื่องนี้กำหนดให้ภษัตรียนำคำสอนไปสอนแก่คนหลายฐานะในสังคมด้วย เนื้อหาทั้งทางโลกและทางธรรม ได้สะท้อนให้เห็นแนวคิดที่ผูกครอง เมืองนอกจากจะมีหน้าที่ในการปกครองประเทศแล้วยังมีหน้าที่ในการสั่งสอนไพร่ทั้งทางโลกและทางธรรมอีกด้วย

^๑ ทรงศักดิ์ ปรากฏฉันทนากุล. วิเคราะห์วรรณกรรมลานนาไทยเรื่อง
เจ้าวิทูรสอนหลานและพระลอสอนโลก, หน้า ๓๓๐.

จากเอกสารโบราณในดินแดนลานนา ไทยและดินแดนใกล้เคียง เช่นสุโขทัย
ปรากฏแนวคิดที่ผู้ปกครองมีหน้าที่ในการสั่งสอน ผู้ปกครอง เมืองที่มีฐานะต่ำกว่า ชุนนาง
และไพร่ เนื้อหาที่สั่งสอนนี้มีทั้งทางโลกและทางธรรม คือการดำเนินชีวิตทั่วไป และ
ข้อปฏิบัติทางศาสนา ซึ่งแสดงว่าผู้ปกครองจะต้องรอบรู้ในทุก ๆ ด้าน คือนอกเหนือ
จากการบริหารบ้านเมืองแล้ว ผู้ปกครองจะต้องมีความรู้สอนผู้อื่นทั้งวิธีการดำเนิน
ชีวิตและจริยธรรม เอกสารโบราณเหล่านี้ได้แก่ ศิลปจารึกหลักที่ ๑ ของสุโขทัย
ในตอนท้ายได้กล่าวว่า พ่อขุนรามคำแหง เป็นกษัตริย์ผู้ปกครองประชาชนทั้งมวล และ
เป็นครูอาจารย์สั่งสอนประชาชนให้รู้บุญ ธรรมอีกด้วย

พ่อขุนรามคำแหงนั้นหา เป็นท้าว เป็นพระยาแก่ไทยทั้งมวล
หา เป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลายให้รู้บุญ ธรรมแท้ แต่คนอันมี
ในเมืองไทย คอยรู้คอยหลวก คอยแกลวคอยหาญ คอยแคะคอยแรง
หาคนจักเสมอมิไค...

ใน "ไตรภูมิพระร่วง" บทมนุสยภูมิได้กล่าวถึงพระราชกิจของพระยา
จักรพรรดิราช ซึ่ง เป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดาพระยามหากษัตริย์ทั้งปวง
ว่า เป็นผู้รู้ธรรมและสามารถสั่งสอนคนทั้งหลายให้รู้ธรรมได้ เหมือนพระพุทธเจ้า

สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดินั้น ธรรมรู้ธรรม รู้สั่งสอนคนทั้งหลายให้รู้
ในธรรมเพียงดังพระพุทธเจ้า เกิดมา แลสั่งสอนโลกทั้งหลายให้อยู่
ในธรรมใส่^๒

กรมศิลปากร. เรื่องพระร่วง... หน้า ๓๓๘.

๒

เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๘.

เนื้อความที่สมเด็จมหาจักรพรรดิราชทรงสั่งสอน ได้แก่ศัพทราชาธรรม
เบญจศีล นอกจากนี้ยังมีหลักการปกครองจำนวนหนึ่งด้วย^๑ และ "ไตรภูมิ
พระร่วง" ยิ่งระบุว่าสมเด็จพระยาจักรพรรดิราชจะเกิดในกัลป์ที่ไม่มีพระพุทธเจ้า
ฉะนั้น สมเด็จมหาจักรพรรดิราชจึงต้อง เป็นผู้สั่งสอนทั้งทางโลกและทางธรรม^๒

แนวคิดที่ปรากฏใน "ไตรภูมิพระร่วง" ข้างบนก็คือ ผู้ปกครองเมือง (ใน
ข้อความข้างต้นมีสมเด็จมหาจักรพรรดิราช เป็นตัวแทน) เป็นผู้ที่มีบุญญาธิการ และรอบรู้
ทั้งทางโลกและทางธรรม จนสามารถสั่งสอนผู้อื่นได้ ซึ่ง เป็นการสร้างภาพผู้ปกครอง
เมืองในอุดมคติที่สังคมไทยต้องการ

ในตำนานหรือพงศาวดารลานนาไทยก็พบแนวคิดเช่นนี้ด้วย เช่น "พงศาวดาร
เมืองเงินยาง เชียงแสน" กล่าวถึงกษัตริย์ท้าวคำมอญ ลวะจิงกราช ถึงกาลที่จะจุติเป็นท้าว
พระยาในเมืองมอญ เมื่อลงจากพะอง (บันได) ที่พาจากเขาถึงทุ่งนา ก็ประกาศ
แก่คนทั้งหลายที่มาบวงศาคณา

เราทั้งหลายเป็นพระยา ทเวกา มีชื่อว่า ลวะจิงกมทเวกา เรา
จะมา เป็นพระยาแก่ท่านทั้งหลาย เพื่อจะได้สั่งสอนท่านทั้งหลายให้รู้ท่านบ
ท่านอง คือธรรมะธรรมโม ให้ตั้งอยู่ในไตรรัตนสรณาคมทุก ๆ คนจะดีหรือไม่^๓

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๗.

^๓ ประชุมพงศาวดารเล่ม ๓๓ (ภาคที่ ๕๕ - ๖๑), (กรุงเทพฯ :

คุรุสภา, ๒๕๑๒), หน้า ๒๐๒.

ใน "ตำนานมลศาสนา" ก็ได้กล่าวถึงวัตรปฏิบัติของพระนางจามเทวีดังนี้

ลำดับแต่นั้นมา พระนางจามเทวี พระองค์ก็อภัยสั่งสอนเสนา-
อำมาตย์ราชมนตรี และหมู่ทวยราษฎร์ทั้งหลายให้ชอบด้วยทศพิธ-
ราชธรรม...

การที่ปรากฏแนวคิดที่ผู้ปกครองจะต้องรอบรู้อะไรทั้งทางโลกและทางธรรม จึงนำ
จะเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดวรมงคล รมคำสอนที่มีจุดมุ่งหมายสอนผู้ปกครองทั้งทางโลกและ
ทางธรรม และสอนคนทุกฐานะในสังคม เพื่อให้ผู้ปกครองนำไปสอนผู้อื่นได้ ดังที่ปรากฏ
ไว้ในจุดมุ่งหมายของ "คำสอนพระยามังราย"

การวิเคราะห์เนื้อหาใน "คำสอนพระยามังราย" แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน
ใหญ่ ๆ ดังนี้

- ๔.๑. ส่วนที่สอนกษัตริย์และขุนนาง
- ๔.๒. ส่วนที่สอนไพร่

๔.๑. ส่วนที่สอนกษัตริย์และขุนนาง : แนวคิดด้านการปกครอง

คำสอนกษัตริย์และขุนนางได้สะท้อนให้เห็นสภาพการปกครองในลานนาไทย
ส่วนหนึ่ง ซึ่งทำให้เข้าใจแนวคิดด้านการปกครองในลานนาไทย ลักษณะการเขียน
คำสอนแบ่งออกเป็นบท ๆ แต่ละบทมีความยาวไม่เท่ากัน และเนื้อหาในแต่ละบท
กระจัดกระจายและซ้ำซ้อนกันหลายตอน ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นการเน้นและให้ความสำคัญ
ต่อคำสอนนั้น ๆ

อ้างอิงใน สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช. ความคิดทาง-
การเมืองไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๓), หน้า ๕๘.

เนื้อหาที่สอนนักปริยและขุนนาง ซึ่งแสดงแนวคิดด้านการปกครอง แบ่งออกเป็น ๓ ส่วนดังนี้

- ๔.๑.๑ วิธีการปกครอง
- ๔.๑.๒ คุณสมบัติของผู้ปกครอง
- ๔.๑.๓ วัตรปฏิบัติทางพุทธศาสนา

๔.๑.๑ วิธีการปกครอง คำสอนเกี่ยวกับวิธีการปกครองใน "คำสอนพระยามังราย" มีลักษณะไม่เป็นระบบ และสอนบางท่านเท่านั้น คำสอนหลายข้อมีลักษณะซ้ำซ้อนกัน ซึ่งอาจเรียงลำดับความสำคัญได้ดังนี้

๔.๑.๑.๑ การสร้างสัมพันธไมตรีกับรัฐอื่น ในข้อนี้ "คำสอนพระยามังราย" ให้ความสำคัญมาก โดยเสนอวิเทโศบายที่มุ่งสร้างสัมพันธไมตรีกับรัฐต่าง ๆ โดยเฉพาะกับรัฐใหญ่ที่มีอำนาจเสมอกัน เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง อันจะนำไปสู่สงครามและความทุกข์ยาก แต่ในขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญแก่การแผ่ราชอำนาจไปควบคุมรัฐที่อ่อนแอกว่า เพื่อหวังบรรณาการ โดยวิธีการเกลี้ยกล่อมชักนำเข้ามาในอำนาจมากกว่าวิธีทิวสงคราม ซึ่งวิธีการหนึ่งได้แก่การแต่งงานระหว่างรัฐ อันเป็นนโยบายที่ปรากฏในหลักฐานประวัติศาสตร์ เช่นสุโขทัย เจ้าเมืองศรีโสธรยกธิดาคือนางสิขร เทวีให้แก่พ่อขุนผาเมือง^๑ เป็นต้น

หตุยุมือ ที่มีแขกหลายทาง คือว่า พันเรือไว้หลายท่า หนาเข้าไว้
หตุยุมือ หตุยุมือ มีมิตรสนิทติดต่อกับควยบานเมืองใหญ่ทั้งหลายทุกแห่ง
แจงที่คี่และ...^๒

^๑ "ศิลาจารึกหลักที่ ๒" เรื่องพระร่วง, หน้า ๓๔๖.

^๒ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๓.

การมีไมตรีศึคต่อกับบ้านเมืองใหญ่ทั้งหลาย เปรียบเสมือนมีท่าจอดเรือ
หลายแห่งหรือหมักข้าวไว้หั่นไค้หลายเมื่อ ส่วนบ้านเมืองเล็กนั้นให้แต่อำนาจ
ออกไปด้วยวิธีการที่นุ่มนวลดังนี้

๑ คอยชักเอาท้าวพระยาทั้งหลายต่างประเทศ เข้ามาในอาชญา
แห่งตนด้วยอนุโลมปฏิโลมนั้นและ^๑

เมื่อเมืองเหล่านั้นยอมรับอำนาจก็ยอมส่งบรรณาการมาให้

๒ คอยกวาดจุกโลมเอาบัณฑิตมาแหงหนานเข้ามาใส่ เหล่มีใส่ฉาง
แห่งตนนั้นและ^๒

วิธีการอีกประการหนึ่งคือ การแต่งงานระหว่างรัฐ ซึ่งใน "คำสอนพระยามังราย"
สอนว่าให้ผู้ปกครองเมืองเหล่านั้นส่งลูกสาวมาปรนนิบัติถึง ๗ คนดังนี้

๓ เป็นพระยาใหญ่ หื้อมีราชไมตรีศึคต่อกับท้าวพระยา
ทั้งหลาย หัวบ้านคอนเมือง หื้อไค้ลูกสาว เขามาปฏิบัติซ้สอยหื้อพอ
๗ คนจึงไค้และ^๓

ลักษณะการปกครองสมัยโบราณนั้น ปรากฏว่า มีบ้านเมืองน้อยใหญ่ที่เป็น
อิสระไม่ขึ้นต่อกันหลายเมือง เมืองเหล่านี้ถ้า เป็นเมืองใหญ่ มีผู้ปกครอง เข้มแข็ง
บ้านเมืองก็จะ เป็นปึกแผ่น ทั้งยังสามารถขยายอาณา เขตออกไป และสืบวงศ์ต่อกัน
มาได้ ถ้า เป็นเมืองเล็ก มีผู้ปกครองอ่อนแอก็มักจะถูกปราบปรามและรวมเข้า

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

กับเมืองใหญ่ ในฐานะเป็นเมืองขึ้นที่คองส่งบรรณาการให้ ต่อเมื่อมีผู้ปกครองเข้มแข็ง จึงจะแข็งเมืองและเป็นอิสระได้อีก เช่นในประวัติศาสตร์สมัยพระยามังราย มีเมืองใหญ่ ที่เป็นอิสระต่อกัน คือนครศรีธรรมราช อโยธยา สุโขทัยและพะเยา^๑ และเมืองเล็ก ๆ เช่นน่าน เป็นต้น เมืองน่านนี้ก่อนสมัยพระยามังรายเป็นเมืองอิสระ ต่อมาถูกพระยามังรายตี^๒ หลังสมัยพระยามังรายแล้ว น่านก็เป็นอิสระได้อีก โดยศิลาจารึกสุโขทัยปี ๑๕๓๓ ระบุว่า น่านเป็นอิสระจากเชียงใหม่ โดยได้ทำความตกลงทางทหารกับสุโขทัย^๓ เป็นต้น

อาณาจักรลานนาไทยในพงศาวดารนั้น ปรากฏเรื่องราวการขยายอาณาเขต อยู่เสมอ โดยเฉพาะในสมัยพระยามังรายและพระเจ้าคิโลกราช ในสมัยพระยามังราย มีตัวอย่างการขยายอาณาเขตโดยการทำสงครามรวบรวมอาณาจักรใหม่ เพราะปรากฏว่าเมืองเล็กหลายเมืองทางใต้ เช่นเมืองเทิง เมืองลพพาน เมืองน่าน เมืองหลวงพระบาง ซึ่งพระยาเจืองได้เคยตีไว้ได้นั้น ได้เอาตัวออกห่างเป็นอิสระ พระยามังรายจึงคิดรวบรวมใหม่ โดยพระองค์ยกไปทำสงครามเองบ้าง แต่งขุนนางไปตีบ้าง เมื่อได้เมืองแล้วก็ฆ่าเจ้าเมืองทิ้ง แล้วแต่งตั้งให้ขุนนางกินเมืองแทนดังนี้

ในพงศาวดารโยนกตอนที่กล่าวถึงความขัดแย้งระหว่างพระร่วงและพระยาจำเมืองแห่งพะเยา ได้มีการอ้างถึงเมืองสำคัญในขณะนั้นไว้ดังกล่าว ชื่อน่าสังเกตคือ มีการอ้างถึง "พระยาศรีอยุธยา" ด้วย คุณพระยาประจำจักรจักร, พงศาวดารโยนก, หน้า ๒๗๒.

^๒ "พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน" ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๔ (ภาคที่ ๒๑ - ๒๒) (กรุงเทพฯ : คุรุสภา, ๒๕๑๒), หน้า ๑๐๘

^๓ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. เรื่องของสองนคร (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เจ้าพระยา, ๒๕๒๔), คุเชิงอรรถหน้า ๑๒๕.

ที่นี้จักจาค้ายมังรายเจ้าก่อนแล, ตั้งแต่เสียด เชนพระเจ้าเมืองฟ้า
 ธรรมิกราชไปนั้น เมืองทั้งหลายหนึ่คือว่า เมืองเทิง เมืองลพพราน
 เมืองน่าน เมืองหลวงพระบาง ผู้งนี้ เขาก็ตั้งส่วยไรเสียดมาส่วยแล ถึง
 พระยาลาว เมืองพอนานนี้ก็ไ้ปราบแต่เวียงเงินยาง เชียงแสน เป็นต้นแล
 เมืองเชียง เมืองไชยนาทรายณ์ เมืองฝาง เมืองสาททางชาคน้อยอย่างนั้น
 เมืองควนบุเรงกก็มีผาพวง เมืองไร พยาก เมืองเลนปลา แลเวียงลาภ
 เมืองยงู เมืองมาง เมืองนาง เมืองสิง ภูคากูทาง เชียงของ แทนแล
 มังรายเจ้าไ้กินเมืองแทนพระยาคนพอลแล้ว ทานก็แตงมางคูนมางไ้ยุ่น
 ไ้ไปรบเมือง เซินแลแล้ว ส่วนตนทานก็เอาหมู่วรกลงไปรบเอา เมือง เเทิงลล
 เมืองพราน เมืองน่าน เมืองหลวงสิง เกียวแล บางครั้งไ้เมืองใหญ่
 บางครั้งก็ไ้แตกบ้านทาง เมืองสองปีสามปีจึงไ้เมืองไ้ก็มี ครั้นไ้
 ก็มา เจ้า เมืองเสียด แลก็แตงไ้เสนาอำมาตย์ไปอยู่เฝ้า เมืองก็มี แตง
 ไ้กินเมืองแทนก็มี

นอกจากการขยายอาณาเขตโดยการทำสงครามแล้ว ประวัติศาสตร์ในสมัย
 พระยามังรายยังมีส่วนที่กล่าวถึงการขยายอาณาเขตโดยวิธีละมุนละม่อมด้วย เช่นตอนที่
 พระยามังรายยกทัพไปตีเมืองพะเยา พระยาจำเมืองเจ้าเมืองพะเยาไ้ชาวทัพ
 หลีกเสียดการทำสงคราม โดยการจัดการต้อนรับทัพพระยามังราย และยกแคว้นปากน้ำ
 ๕๐๐ หลังคาเรือนถวายพระยามังราย พระยามังรายพึงพอใจจึงตกลงปฏิญาณเป็นไมตรี
 ต่อกัน ดังนี้

ฝ่ายพระยาจำเมืองเจ้าเมืองพะเยา ไ้ทราบข่าวทัพพระยา
 เมงรายยกมาก็ไ้คิดจะต้อนรับโดยธรรมนุช จึงไ้จัดแตงที่ประทับรับรอง
 ไ้ไปปลายแควนเมือง แลแล้วท้าวเชอถียกพลโยธาหารเป็นอันมากออกไปตั้งทัพ
 คอยรับอยู่ปลายแควน ครั้นกองทัพเจ้าพระยา เมงรายยกมาถึงแควนต่อแควน
 ไ้พบกองทัพเจ้าพระยาจำเมืองจัดการต้อนรับโดยดี มีไ้คตอยุทธ เหตุหาญี่เวร
 ต่อกันไม่ พระยาจำเมืองยอมรับยกแควนปากน้ำ ๕๐๐ หลัง เรือนถวายแก่
 พระยาเมงราย แลแล้วพระยาทั้งสองก็กระทำสัตย์ปฏิญาณเป็นไมตรีต่อกัน

แล้วต่างก็ เลิกทัพภูมิมุขนครแห่งตน สถานที่อันพระยาทั้งสองกระทำสัตย์
ต่อกันนั้น ปรากฏชื่อว่า ราชบานสืบมาจนทุกวันนี้^๑

ส่วนสา เหตุของกา ราชยายอาณา เขตของพระยามังราย ได้มีการบันทึกไว้ว่า
การที่ดินแดนต่าง ๆ มีเชื้อชาติเดียวกัน-แต่กลับแบ่งแยกกันปกครอง จะเป็นต้นเหตุของ
ความขัดแย้งซึ่งดินแดนและไพร่พลกัน ทำให้ประชาชนเดือดร้อน ฉะนั้น จึงควรรวบรวม
เมืองเล็ก ๆ เหล่านี้เข้ามาอยู่ในอำนาจของผู้ปกครองคนเดียว พระยามังรายจึงได้ทำ
สงครามรวบรวมเมืองเหล่านี้

ครั้นต่อมา เจ้า เมงรายผู้ครองหิรัญนครเงินยาง ทรงพระราชดำริ
ว่าราชอาณาจักรลานนาไทยประเทศนี้ มีท้าวพระยาหัวเมือง ซึ่ง เป็นเชื้อ-
พระวงศ์คำรุ่งราชย์ครองนครอยู่เป็นส่วนกัน ย่อมวิวาทแย่งชิงที่แดนไพร่ไทย
และส่วยไรศอกู้กันและกันเสมอเนื่อง ๆ มิได้ซุกหาปรองคอง เป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกันไม่ ท้าวเซอจึงทรงดำเนียงออกไปว่าประเทศชานี้โคตคามิผู้ เป็นใหญ่
มาก เจ้าหลายนายก็ยอมทำความทุกขยากให้แก่ไพร่บ้านไทยเมืองอาณาจักร
ประชาราษฎร์ยิ่งนัก อนึ่ง ก็มักมีความสังกาแก่กัน ไม่เป็นสามัคคีที่เรียบร้อย
ได้ จากจะปราบปรามพระยามหานครทั้งหลายเหล่านี้ รุบรวมเจ้า เป็น
ราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกัน จะได้เป็นความผาสุกแก่ราษฎรไปภายภาคหน้า^๒

ตัวอย่าง เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์จึงกล่าวข้างต้น แสดงถึงสภาพการขยาย
อาณาเขตในสมัยโบราณ และลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างเมืองต่าง ๆ ในความเป็นจริง
ทางประวัติศาสตร์ผู้ปกครองลานนาไทยได้มีการขยายอาณา เขตออกไปตลอดเวลา ทั้ง

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๒.

โดยการเจริญสัมพันธไมตรี การประนีประนอมและวิธีทำสงคราม ชื่อนาสัง เกศก็คือ
ใน "คำสอนพระยามังราย" เน้นการมีไมตรีกับเมืองอื่นโดยไม่มีการกล่าวถึงการทำ
สงครามเลย การ "ชักเอาท้าวพระยาทั้งหลายต่างประเทศ เข้ามาในอาชญาแห่งตน"
เป็นการแสดงนัยยะที่เห็นความจำเป็นในการขยายอาณาเขต แต่เสนอวิธีการ "ด้วย
อนุโลมปฏิโลม" ซึ่งไม่แจ่มแจ้งในแง่ของการปฏิบัติ ลักษณะของคำสอนแสดงถึงให้ทำ
การขยายอาณาเขตอย่างละมุนละม่อม และประนีประนอมมากกว่า

ถ้าเปรียบเทียบกับคัมภีร์ที่เป็นวรรณกรรมคำสอนเรื่องอื่น ๆ โดยเฉพาะของ
ทางอินเดีย ให้ความสำคัญต่อการทำสงคราม มีการชี้แนะนโยบายการสงครามและ
ยุทธวิธีต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น หิโตปเทศ ซึ่งเป็นวรรณกรรมคำสอนของอินเดีย
มีบทหนึ่ง ชื่อ "สงคราม" เล็งเห็นความสำคัญของการขยายอาณาเขตและสอนยุทธวิธี
ต่าง ๆ ในการขยายอาณาเขต เช่นการประนีประนอม การทำอุบายให้แตกสามัคคี
นอกจากนี้ยังมีวิธีการป้องกันประเทศ ลักษณะผู้ปกครองที่ทำให้ได้รับชัยชนะ และการ
ใช้คนในการทำสงคราม เป็นต้น^๑

ในราชনীติ ซึ่งเป็นคัมภีร์โบราณพวกหนึ่งของอินเดียเขียนโดยพราหมณ์ ก็มี
วัตถุประสงค์ในการสั่งสอนกษัตริย์ทั้งทางโลกและทางธรรม โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับ
ธรรมะของผู้ปกครอง การรักษาความสงบภายในและการขยายอาณาเขต แต่ราชনীติ
ก็ให้ความสำคัญแก่การทำสงครามจนถึงถือว่า ราชনীติเป็นคู่มือแห่งอำนาจการขยาย
อาณาเขตและการทำสงครามของพระมหากษัตริย์โดยที่ เกียว^๒

^๑ เสรีวรโกเศศ. หิโตปเทศ (พระนคร : บรรณาคาร, ๒๕๐๗).

หน้า ๑๘๗ - ๒๒๘.

^๒ สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช. ความคิดทางการเมืองไทย

หน้า ๑๒๕ - ๑๔๘.

ถ้าพิจารณา เปรียบเทียบคัมภีร์อื่น เคียงข้างต้นกับ "คำสอนพระยามังราย" ในประเด็นที่มีเนื้อหาสั่งสอนผู้ปกครองทั้งในค่านิยมวิธีการปกครองและคุณธรรมแล้ว จะเห็นความแตกต่างด้านแนวคิดการขยายอาณาเขต และการทำสงคราม ในคัมภีร์อื่นเคียงให้ความสำคัญต่อการขยายอาณาเขตและยุทธวิธีการทำสงครามที่อาศัยอุบายที่แยบยลต่าง ๆ ทั้งที่มีลักษณะประนีประนอมและเสี้ยมเลื้อยเนื้อ ในขณะที่ "คำสอนพระยามังราย" เห็นความจำเป็นของการขยายอาณาเขตเช่นกัน แต่เน้นการประนีประนอมและการเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างเมืองมาก โดยไม่มีการกล่าวถึงการทำสงครามเพื่อขยายอาณาเขตเลยแม้แต่น้อย เนื้อความที่เอ่ยถึงการสงครามที่ปรากฏ ก็เป็นลักษณะที่ให้ขุนนางกล่าวหาญไม่หนีทัพ และยอมตายเวลามีศึกสงครามเท่านั้น

ในประเด็นนี้อาจแสดงให้เห็นอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อคำสอนเกี่ยวกับวิธีการปกครองได้ประการหนึ่ง ทั้งนี้เพราะพุทธศาสนาไม่สนับสนุนการทำสงคราม เพราะเป็นการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ในพระไตรปิฎกได้แสดงไว้อย่างชัดเจนถึงแนวคิดที่ปฏิเสธการทำสงคราม เช่นในสังกัปปัญหสูตร กล่าวถึงท้าวสักกะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า และกราบทูลพระองค์ถึงการสงครามว่า การทำสงครามจะต้องมีอาชญาและอาวุธ จึงจะไค้ชัยชนะ ซึ่งการกระทำดังกล่าวมิได้เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนทางโลก และเพื่อบรรลุนิพพาน ท้าวสักกะได้ค้นพบว่า การพึ่งธรรมะจากพระพุทธเจ้าได้นำไปสู่ความเบียดเบียนทางโลก และบรรลุนิพพานในที่สุด ดังนี้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องเคยมีมาแล้ว สงครามระหว่างเทวคา และอสูรได้ประชิดกันแล้ว ก็ในสงครามคราวนั้น พวกเทวคาชนะ พวกอสูรแพ เมื่อข้าพระองค์ชนะสงครามนั้นแล้ว ได้มีคำร่ำอย่างนี้ว่า บัดนี้พวกเทวคาในเทวโลกนี้จักบริโภคน้ำโอชาทั้งสอง คือทิพย์โอชาและอสูรโอชา การได้รับความยินดี การได้รับความโสมนัสของข้าพระองค์นั้น ประกอบไปด้วยทางมาแห่งอาชญา ประกอบไปด้วยทางมาแห่งศาสตรา ไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนเพื่อความมุกดาบถกำหนด เพื่อความคับ เพื่อความสงบ เพื่อความรุ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน ส่วนการได้รับความยินดี การได้รับความโสมนัสของข้าพระองค์ เพราะได้พึ่งธรรมของพระผู้มีพระภาคนี้ ไม่เป็นทางมาแห่งอาชญา

ไม่เป็นทางมาแห่งศาสตร์ฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเบียดเบียนโดยส่วนเดียว
เพื่อคลายความทุกข์ เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้อย่าง เพื่อ
ความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน^๑

หลักธรรมของพุทธศาสนานั้น เน้นให้คนกำจัดกิเลส และปฏิบัติธรรมเพื่อ
บรรลุนิพพาน แต่การทำสังกรรมจะต้องมีอาชญาและอาวุธไว้ต่อสู้กับมาร จึงจะ
ได้รับชัยชนะ สามารถเพิ่มอำนาจของภคตริยและขยายอาณาเขตสิ่งเหล่านี้โดยแท้จริง
ก็คือ กิเลสนั่นเอง ฉะนั้น การทำสังกรรมซึ่งไม่ใช่การกระทำเพื่อความเบียดเบียน
และเพื่อบรรลุนิพพาน จึงมีใช้สิ่งที่ไม่ควรกระทำ อิทธิพลของพุทธศาสนาประเดี๋ยวนี้ น่าจะ
มีส่วนทำให้ "คำสอนพระยามังราย" ละเว้นที่จะกล่าวถึงการทำสังกรรม

๑.๑.๑.๒ การเน้นความสำคัญของไฟและการดูแลเอาใจใส่ความเป็นอยู่
ของไฟ

เรื่องของการปกครองย่อมมีองค์ประกอบใหญ่ ๆ ๒ ส่วน คือ ผู้ปกครอง
และผู้นับถือปกครอง ซึ่งก็คือไฟ ใน "คำสอนพระยามังราย" มีข้อความที่กล่าวถึงไฟ
ในฐานะผู้นับถือปกครองอยู่ไม่น้อย ที่สำคัญคือ ข้อความที่ให้ความสำคัญแก่พวกไฟว่า
เมืองใดมีไฟจำนวนมากก็แสดงถึงอำนาจความมั่นคงในหลายด้าน ข้าศึกหรือบ้านเมือง
อื่นก็จะมา เบียดเบียนไม่ได้ เปรียบเหมือนลูกธนูเต็มกำมือจะหักไม่ได้ แต่หากมีลูกธนู
คอกเดียวจะหักเสียเมื่อใดก็ได้

เมืองใดมีไฟฟ้าเต็ม เมือง ข้าเล็กต่างประเทศจักมาบีบเบียด
ก็ไม่ได้ มีลูกธนูเต็มกำหนักก็แควนได้ อุปมาเป็นดังปืนเต็มกำ ไฉน
จักหักก็ไม่ได้ คันทว่าเป็นเล่มเดียวทานหักเสียยามใดก็ได้^๒

^๑ พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๑๕ พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒ ทีฆนิกายมหาวรรค
(กรุงเทพฯ : สัมมาชีวิตศิลป์มูลนิธิ, ๒๕๐๑), หน้า ๒๑๘.

^๒ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๘.

ในสมัยโบราณไฟร์ เป็นสิ่งจำเป็นต่อรัฐมาก เพราะ เป็นทั้งแรงงานสร้างผลผลิต และเป็นกำลังในการทำสงคราม ถือเป็นพื้นฐานของความมั่นคงแห่งรัฐ ชุมชนใค้ใหญ่และเข้มแข็ง นอกจากจะเป็นเพราะมีผู้ปกครองที่มีความสามารถ มีอาณาเขตกว้างขวางแล้ว ยังจะต้องมีไฟร์ เป็นจำนวนมากด้วย ข้อความข้างต้นแสดงถึงความสำคัญของไฟร์ต่อบ้านเมืองได้อย่างชัดเจน ในเมื่อ เล็ง เห็นความสำคัญของไฟร์ เช่นนี้ "คำสอนพระยามังราย" จึงมีนโยบายต่อไฟร์คือ ให้ผู้ปกครองคอยสอดส่องดูแลความเป็นไปของบ้านเมือง และทุกข์สุขของประชาชน หากประชาชนเดือดร้อน ผู้ปกครองก็จะต้อง เอาใจใส่ช่วยแก้ปัญหา ทั้งนี้ เพื่อให้ไฟร์มีความสุขความพอใจและตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองต่อไป ดังนี้

บทว่า หื้อไขว้ไม้ เป็นกวางนั้นคือว่า เป็นท้าวพระยาผู้มีตาเล็งแลแผนผดยังสัณฐานบ้านเมืองที่ร้ายที่คี่... หื้อไปทุกแห่งแจ้งที่ยังไฟร์บ้านชาว เมืองทั้งหลายหื้อแจ้ง เปงหนัก เป็นดังตากวางนั้นและ...

บทว่าบ้านเมืองจาง เกื้อ (เกลือ) ทอดนั้น คือว่า ไฟร์บ้านชาว เมืองยิบล้าบาก เหลือใจเสียแล้ว ทาฯขุนมีกรรณา เล้าโลมไฟร์บ้านชาว เมืองทั้งหลาย หื้อ เขามีคำปา โมช ชมชื่นยินดีควยอันจักตั้งในบานในเมืองนั้นจึงคี่แล ๒

ส่วนขุนนางซึ่ง เป็ญผู้ที่จะต้องปกครองไฟร์ ก็ลชคึกกว่า กษัตริย์ ก็จะต้องไม่ชมเหงกระทำการหยาบคายต่อไฟร์ และต้อง เอาใจใส่บ่าบคทุกขแก่ไฟร์ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.
- ๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

บทว่า อยู่บ้านเรือนเป็นคนนั้น คือว่า เมื่ออยู่บ้านอยู่เรือน
 บมีเล็กนั้น อย่า เบียดเบียนและกล้าแข็งแก่ไพร่ไทยบก็และ^๑

บทว่า การอาคหิโใจผายนั้น คือว่ากิจการไทยเกิดมีแก่ไพร่
 ไทยหือเอาจิตโลใใจ เสียหือบ้านไทยเมืองทั้งหลายมีที่ยืนคี่จึงคี่และ^๒

ข้อความดังกล่าวแสดงว่า หากผู้ปกครอง เมืองใดไม่ดูแลเอาใจใส่
 ไพร่ ช่มเหง เบียดเบียน เมื่อไพร่มีปัญหา มีความทุกข์ เกิดเภทภัย แต่ผู้ปกครอง
 ไม่เร่งซัด ก็อาจจะเกิดปัญหาตามมา เช่น เกิดการโยกย้ายเมือง อันเป็นผล
 เสียต่อการผลิตและขาดกำลังคนในการทำสงคราม ดังนั้น เราจึงมักพบข้อความ
 ที่ชักจูงไพร่ให้มาอาศัยในเมือง เช่นการยกเว้นไม่เก็บภาษีการค้าในศิลาจารึก
 หลักที่ ๑ ของสุโขทัย^๓ หรือในตำนานลานนาไทย จะพบเสมอว่า
 ภาษีผู้สร้าง เมืองจะป่าวร้องชักชวนคนให้ไปตั้งถิ่นฐานก่อน เป็นอันดับแรก^๔

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ "เจ้าเมืองบเอาจกอบในไพร่ลูทาง เพื่อนรูงว่วไปค้า ชีมาไปขาย ไคร-
 จักไครค้าข้างค้า ไครจักไครคามาค้า ไครจักไครค เงินค้ำทองคำ. เรื่อง
พระร่วง.... หน้า ๓๓๔.

^๔ ชิดา สาระยา. "ผู้นำทางวัฒนธรรมกับการสร้างบ้านแปลงเมือง."
วารสารเมืองโบราณ ๖ (ตุลาคม - พฤศจิกายน ๒๕๒๒) : ๑๕ - ๒๑.

ในกฎหมายลานนาไทยก็มีข้อความที่แสดงถึงความสำคัญของไฟร เมืองไว้ และยังคงกล่าวถึงว่า ไฟร เมืองนั้นหายาก ฉะนั้น จึงไม่ควรทำให้ไฟร เมืองได้รับความทุกข์ยาก และไม่ควรม้าไฟร เมืองให้ถึงชีวิต หรือหลบหนีไปอยู่ที่อื่น ดังความต่อไปนี้

โบราณเมืองท่านเยี่ยะเมือง เป็นก็เพื่อไฟรคาย หาไฟรยากนัก
บควรหือไฟรฉิบหาย คั้นไฟรฉิบหายบานเมืองก็ฉิบหายคาย

อย่าฆ่าไฟรถึงชีวิตหรือทำให้ไฟรหลบหนีไปอยู่ที่อื่น เพราะ
ไฟรไทยเป็นกำลังของบานเมือง^๑

นอกจากนี้ยังแสดงถึงการให้สงวนรักษาไฟร เมืองของพระยาไม่ให้กลายเป็นข้าทาสหรือลดจำนวนลงไป โดยกฎหมายระบุว่า ข้าทาสแต่งงานกับไฟร มีลูกก็คนให้เป็นไฟรหมด เพราะถ้าเป็นไฟรก็จะเป็นสมบัติของพระยา ถ้าเป็นข้าทาสก็เป็นของนายทาส^๒ พระยาไม่มีสิทธิในทาสผู้นั้น ฉะนั้น พระยาต้องดูแลรักษาไฟร ซึ่งเป็นสิทธิของกันไว้ให้ดี

ข้อนำสัง เกศก็คือ "คำสอนพระยามังราย" เน้นย้ำความสำคัญของไฟรและการให้ความเอาใจใส่ไฟรไว้หลายตอน แม้ว่าในคัมภีร์ที่สอนภริยาและขุนนางบางเรื่อง เช่นที่โคปเทศ จะให้ความสำคัญแก่ไฟรหรือประชาชนว่าเป็นองค์ประกอบของประเทศชาติประการหนึ่ง โดยไว้ในลำดับที่ ๔ ก็ตาม^๓ แต่ก็ไม่มีข้อความอื่น ๆ ที่ให้ความสำคัญไปกว่านี้ ฉิดกับ "คำสอนพระยามังราย"

อ้างอิงใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. "การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่",
หน้า ๑๒๒.

^๑ องค์แห่งประเทศชาติ (ราชวงศ์) คือ ๑ ผู้ปกครอง ๒ อำมาตย์
๓ อาณาเขต ๔ ป้อม ๕ คลัง ๖ กองทัพ ๗ สัมพันธมิตร ๘ ประชากร
๙ ชุมชนพยานาคร กุเสฐียรโกเศศ. หิโตปเทศ, หน้า ๒๖๑.

๔.๑.๑.๓ เน้นการปฏิบัติตามประเพณีโบราณ

การข้่าให้ปฏิบัติตามประเพณีโบราณนี้ "คำสอนพระยามังราย" มิได้กล่าวในรายละเอียด เพียงแต่ให้ปฏิบัติตามประเพณีที่ภษตรียงคก่อน ๆ ใ้กว้างไว้ เช่นค่านการกิน การทาน การบ้าน การเมือง ดังข้อความ

บทว่า หื้อเลี้ยงปู่ ๓ คน คือหื้อไ้กระทำตามจารีตปา เวณีท้าวพระยาทั้งหลายแต่อนันนถวน ๓ เช่นกอนจิงจักคี่แล^๑

บทว่า หื้อเล่นตามทางหลวงนั้น คือว่าหื้อปฏิบัติตามโบราณเกาแห่งท้าวพระยาทั้งหลายอันคี่แต่กอนนั้นและ^๒

บทว่า หื้อจ่าสัพพะเพศนั้น คือว่าหื้อจื่อจ่าสัพพะกิจหมั้นกระทำการตามกาลราชปา เวณี คือการกิน การทาน การบ้าน การเมืองจิงคี่และ^๓

การ เน้นปฏิบัติตามประเพณีที่ภษตรียงคก่อน ๆ ใ้กว้างไว้ เนื่องจากถึ่ว่าประเพณีที่เ้ามาแต่โบราณเป็นลิ่งที่คี่อยู่แล้ ถ้าหากแก้ไข เปลี่ยนแปลงถึ่ว่า เป็นการไม่เคารพบรรพบุรุษ นอกจากนั้นภ้จะเชื่อกว่า ถ้าหากปฏิบัติผิดไปจาก เดิมแล้ จะเกิดเภทภัยค่าง ๆ ซึ่งทางลานนาไทยมีค่าเรื่อกว่า "ซึค" คือลิ่งที่ไม่คี่ไม่งามหรือเป็นล่นียคัจฉุไร ในคัมภีร์โบลานของลานนาไทยที่มีการบันทึกเกี่ยวกับ "ซึค" ถึ่กล่าวถึงเรื่องประเพณี โดยใ้ให้เหตุผลของการปฏิบัติตามประเพณีว่า แต่ละลิ่งคี่ยอมมี

๑ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๒.

๒ เรื่อง เดี่ยวกัน, หน้า ๔.

๓ เรื่อง เดี่ยวกัน, หน้า ๖.

ความเจริญและมีประเพณีแตกต่างกัน หากเอาประเพณีของสังคมอื่นมาใช้ก็จะเกิดปัญหา กับสิ่งที่มีอยู่เดิมดังนี้

จารีตความประเพณีของผู้ใดหรือหมู่ใด เคยประเพณีการทํามา ก็ควรประเพณีสืบ ๆ กันไป อย่าละเสีย เพราะวาทภาษาแลสมบัติตระกูล ความเจริญยอมต่างกัน

ในเมื่อมีความเชื่อกันในลานนาไทยว่า การทำสิ่งที่ดีกับประเพณีโบราณ จะ "ซิด" กันนั้น ใน "คำสอนพระยามังราย" จึงเน้นเรื่องนี้มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเพณีด้านการปกครอง หากมีการเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ก็จะทำให้ความเดือดร้อนให้กับประชาชน

ใน "ไตรภูมิพระร่วง" พระยาจักรพรรดิราชก็ได้สั่งสอนให้กษัตริย์ทั้งหลาย ยึดถือการปฏิบัติตามประเพณีที่กษัตริย์องค์ก่อนได้กำหนดไว้ เช่น เรื่องการเก็บส่วย จากประชาชน ควรใช้อัตราเดิมที่กษัตริย์องค์ก่อนได้เก็บและผู้คนทั้งหลายยอมรับ ไม่ควรเก็บเพิ่มจะเป็นบาป ทั้งนี้เพราะหากกษัตริย์องค์ใหม่ปกครองแทนก็จะใช้อัตราที่เพิ่มนั้น เป็นแบบอย่าง อันจะทำความทุกข์ยากให้กับราษฎร

อนึ่ง ค่ายเขาสินส่วยแก่ราษฎรทั้งหลายได้ให้เอาโดยโบราณ ท้าวพระยาทั้งหลายแตกอนอันนั้นแล ผู้เจ้าผู้แก่ทั้งหลายสรร เสรีญา ชอบธรรมนั้น บมิควรเอายิ่ง เอาเหลือไปเลย นิวาเราเอาของเขา ให้ยิ่งให้เหลือไปได้ แลท้าวพระยาผู้ใดแลจะมา เสวยราชภายหนา เรานั้น จักได้เอา เป็นแบบอย่างแลธรรมนิยมสืบ ๆ กันไป แลจะจะได้ บาบแก่เรานั้นักหนา เพราะวาเราทำความอันมิชอบผู้นี้ไว้กับแผ่นดินแลฯ^๒

สงวน ไชยสิทธิ์. ประเพณีไทยภาคเหนือ, หน้า ๓๘๘.

^๒ กรมศิลปากร. เรื่องพระร่วง, หน้า ๕๖๓.

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการเชื่อถือประเพณีต่าง ๆ ที่ทำกันมา
แต่โบราณนั้น เป็นวัตรปฏิบัติกันโดยทั่วไป

๔.๑.๑.๔ ประเภทของคนที่มีศรัทธา เลี้ยง

ใน "คำสอนพระยามังราย" มีเนื้อความที่กล่าวถึงบุคคลประเภท
ต่าง ๆ ที่มีศรัทธาเลี้ยงไว้ บุคคลประเภทต่าง ๆ นี้บางทีระบุอย่างกว้าง ๆ
เช่นผู้มีปัญญา คนกล้าหาญ บางทีระบุหน้าที่เฉพาะเจาะจง เช่นคนพิจารณาโทษ
โทษ เป็นต้น ได้แก่

๔.๑.๑.๔.๑ คนมีปัญญา

"คำสอนพระยามังราย" ให้ความสำคัญแก่ปราชญ์ราชบัณฑิต โดยไม่
เพียงแต่ให้เป็นขุนนางที่ปรึกษาราชการ เท่านั้น แต่ยังให้เกียรติยอมรับนับถือนักปราชญ์
เหล่านี้เป็นอาจารย์อีกด้วย เพราะคนเหล่านี้สามารถส่งเสริมและสร้างความมั่นคงและ
ความเจริญแก่รัฐ จนเมืองไกล เคียงต้องยอมรับอำนาจและส่งบรรณาการมาถวาย
ถึงความต่อไป

บทว่าหื้อตั้งใจหลวงแก่นั้น คือว่าหื้อเอาบัณฑิตผู้มีประยา (ปัญญา)
มาเป็นอาจารย์สั่งสอนคนใจ ๆ และ ๑

บทว่าหื้อแบ่งบวย ๘ ลูกนั้น คือว่าหื้อเลี้ยงช้างชั้นในไว้ผู้มีประยา
(ปัญญา) อาจหื้อเลี้ยงราชกิจสุประการประมาณ ๘ คน ๑ เพื่อหื้อนำมา

~~ยังตามไรศปัญญาการเคบ้านนอยเมืองใหญ่ทั้งหลาย ๘ ทิศ ๒ มาใส่
เหลมต่างแห่งพระยานั้นช้วนและ ๓~~

^๑ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๘.

^๒ ใน "คำสอนพระยามังราย" ฉบับปริวรรต พิมพ์เป็น พิศ

^๓ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๑.

ความใน "คำสอนพระยามังราย" ตอนนี้ เน้นความสำคัญของขุนนางอย่าง
มาก แสดงให้เห็นแนวคิดที่กษัตริย์ถือว่าขุนนาง เป็นกำลังที่สำคัญมากต่อความ เจริญและ
ความมั่นคงของรัฐ กษัตริย์ต้องพึ่งพาขุนนาง เหล่านี้ในการปกครอง ซึ่งแตกต่างจาก
สังคมที่มีความเชื่อวาทกษัตริย์เป็นเทพเจ้า ขุนนางจึง เป็นเพียงผู้รับสนอง โองการ เท่านั้น
สิ่งที่สะท้อนออกมาในวรรณกรรมคำสอนที่สั่งสอนกษัตริย์ในสังคม เช่นนี้จึง ไม่ใคร่ เห็น
ความสำคัญของขุนนาง เท่าใดนัก

๔.๑.๑.๔.๒ คนมีความสามารถ

"คำสอนพระยามังราย" ตอนหนึ่งได้ระบุบุคคลที่กษัตริย์ควรชุบเลี้ยง
ไว้อย่าง เฉพาะเจาะจงดังนี้คือ ให้กษัตริย์ปลูกต้นไม้ที่ให้ผลทั้ง เปรี้ยว ฝาด ขมและ
หวาน หมายถึงให้เลี้ยงคนหลายจำพวก เปรี้ยวคือคนพิจารณาคติความ ฝาดคือคน
เก็บส่วย ขมคือคนกล้าหาญ และหวานคือโอร

บว่า หือปก (ปลูก) ไม่ส้มฝาดขมหวานนั้น คือว่า หือเลี้ยง
คนหลายจำพวก สมนั้นคือคนพิจารณาในสัจธรรม ฝาดนั้นคือคนจัดส่วย
ไร่ไผ่ไม^๑ ขมนั้นคือคนแก้หาญอาจสมัครเอาผู้ชีวิตเราไค้นั้นและ
หวานนั้นคือ เลี้ยงหมอลู (โหร) นายหนึ่งคือผู้ไค้นั้นและ ๒

ใน "คำสอนพระยามังราย" ฉบับปริวรรต เขียน "ส่วยไร่ไผ่ไม" น่าจะ
เป็นการพิมพ์ผิด ทั้งนี้เพราะวรรณยุกต์เอก (ˊ) และโท (ˋ) ในภาษาลานานัน
เขียนคล้ายเครื่องหมาย / เหมือนกัน ฉะนั้น คำไคจะอ่านคล้ายเสียง เอกหรือโท
จึงขึ้นอยู่กับความเข้าใจของผู้อ่านเอง คำนี้ควรจะเป็นส่วยไร่ไผ่ไม ซึ่ง เป็นสำนวน
คล้องจอง อันเป็นลักษณะทั่วไปของภาษาลานานาไทย ส่วยนั้นคนคงจะเก็บ เป็นภาษี
ที่ได้จากการเกษตร เช่นข้าว ยาสูบฯ จึงเรียกว่า ส่วยไร่ แล้วเติมไผ่ไม เพื่อ
ให้คล้องจองกัน หากเป็นส่วยไร่ไผ่ไมก็จะได้ความหมาย

^๒ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๑.

คนพิจารณาสิทธิธรรม คือผู้พิพากษาหรือผู้พิจารณาความ เป็นบุคคลที่ให้ความเป็นธรรมในสังคม เพราะในทุกลักษณะจะต้องมีการกำหนดระเบียบสังคม ขึ้นให้บุคคลกระทำตาม เพื่อความสงบสุขในบ้านเมือง และหากมีการละเมิดระเบียบสังคม ก็จะต้องมีผู้ตัดสินคดี จะพบว่าวรรณกรรมที่เกี่ยวกับการปกครอง หรือวรรณกรรม คำสอนมักจะมีการกล่าวถึงผู้พิจารณาความ หรือผู้ตัดสินคดี อันแสดงถึงความสำคัญของบุคคลประเภทนี้ต่อการปกครอง

ผู้ที่จะ เป็นผู้ตัดสินคดีความต่าง ๆ จะต้องเป็นผู้มีความรู้มาก ใน "ราชনীติ" ถึงกับระบุคุณสมบัติส่วนตัวของผู้ที่จะ เป็นคนตัดสินคดีไว้ว่า จะต้อง เป็นคนที่ "มีตระกูล มีศีลาจารวัตร มีสัจย์ มีธรรม มีปัญญา มีศีลดี มีหลักดี เป็นคนซื่อ" ๑

ผู้ตัดสินคดีในสังคมลานนาไทยมีหลายระดับ คือในหมู่บ้านลานนาจะมีผู้ทำหน้าที่ตัดสินคดีเรียกว่า "แกบ้าน" ถ้าในเมืองใหญ่ ก็จะมีขุนนางผู้หน้าที่ตัดสินคดีโดยเฉพาะ ในวรรณกรรมคำสอนเรื่อง "ปู่สอนหลาน" ฉะนั้นภาคเหนือที่ปรัวรัตนไว้มันเกี่ยวข้องกับ "คำสอนพระยามังราย" ได้แสดงภาพภาระหน้าที่ของ "แกบ้าน" และระบบการตัดสินคดี บางส่วนดังนี้คือ ผู้มีหน้าที่เป็น "แกบ้าน" นั้น จะต้องตัดสินคดีในหมู่บ้านของตนตาม จารีตประเพณี และคลองธรรมทั้งปวง แต่ถ้าหาก เป็นคดีใหญ่เกินกำลังที่จะตัดสินเอง ก็ให้นำคดีนั้นมาให้ขุนหน้าสาก (ขุนนางใหญ่ผู้ทำหน้าที่ตัดสินคดี) ซึ่งอยู่ในเมืองใหญ่เป็นผู้ตัดสิน ดังความต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ความคิดทางการเมืองการปกครองไทย.
(เอกสารอักษราเนาประกอบการศึกษาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) (บ.ป.ป.), หน้า ๑๒๕

ผู้ใดได้เป็นแก่นบ้านคนสอน ท่านแปลกเห็นทุกหลัง เรือนน้อยใหญ่
แก่ไพรบ้านไทยนา หื้อเข้าคากการเวียง ร้องเรียกพร้อมกันปอง
ไตตามคองจารีต อยาริคุม้างปาเวณี คันโทสมีโนบ้าน หื้อปากคาน,
สอนมัน หื้อสูกกันตามไพร คันโทสใหญ่หลวงหลาย ควรตัวนายเมื่อสู
ไหวสาหมขุนหลายคันทานฉายนุญาต หื้อคีนลาฉบับเขา แทนักเบาตาม
โทส... อาชญาใหญ่ชรรุณา การชนเตามารอด หื้อรองชอกกันกุม ชุมชุม
กันจักฉา ตามเส่นวาไฉมัน หื้อรับทุน (พลัน) ฎีกบคอกโคแล้ว จอดมัว
ระมวล ควรตัวนายเมื่อสง หื้อยกยูนุยอถวาย หื้อชนหลายหนาสาค ไหว
กรวมแล้วจำลา หนีคีนคาพอกสที่อยู่แห่ง เรือนคน...

การให้ความสำคัญต่อผู้ตัดสินคดีนี้ พบในหลักฐานอื่นด้วย เช่นพงศาวดาร
เมืองเงินยาง เชียงแสน ตอนที่กล่าวถึงประเพณีธรรม ๘ ประการ ก็ได้ระบุว่า
นักบริษัควรงคว้นเรียกมรดกจากบุคคล ๓ ประเภท คือแพทย์ โจรและผู้ไต่สวน
ความ ถ้าหากคนเหล่านี้ตายลง ก็ให้มรดกแก่ลูกหลานทั้งหมด หากไม่มีผู้รับมรดก
นักบริษัควร เอาสิ่งของที่มีอยู่ลอบนำไปอย่า เอามา เข้าคลัง

ประการหนึ่ง แพทย์หรือโจรทนายและผู้ไต่สวนความ คน ๓ จำพวก
นี้ ครั้นเขาตายอย่าสืบแทนของเขา ลูกหลานเขามีก็ให้สืบแทนต่อ ๆ กันไป
ลูกหลานไม่มีก็ให้เอา เมาไฟไหลน้ำเสีย...^๒

ข้อความนี้แสดงว่า แพทย์ โจรและผู้ตัดสินคดีจะต้อง เป็นคนที่มีความสามารถ
และเป็นที่ต้องการของบ้านเมือง จึงได้มีคำสอนที่ให้เอาใจใส่ยกย่องคนเหล่านี้ถึงกับว่า

คำสอนพระยามังราย, หน้า ๑๕.

^๒ "พงศาวดาร เมืองเงินยาง เชียงแสน", ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๓,
(ภาคที่ ๕๕ - ๖๑), หน้า ๒๒๒.

ถ้าตายไปแล้วไม่มีผู้รับมรดก ก็ให้เอามรดกนั้นลอยน้ำไป และใน "คำสอนพระยา
มังราย" ก็ได้ให้ความสำคัญแก่โอรส เช่นเดียวกัน

คนจึกส่วยไร่ไผ่

รายได้ของรัฐส่วนใหญ่นั้น ได้มาจากภาษีอากรที่เก็บจากไพร่ในรูปแบบ
ต่าง ๆ คำว่า "ส่วยไร่ไผ่" ก็เป็นรูปแบบหนึ่งของภาษี คือภาษีที่เก็บจากไพร่ที่
ทำการเกษตร เช่นข้าว ยาสูบ ระบบการเก็บภาษีในลานนาไทยจะเป็นอย่างไรนั้น
ยังไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่จะอธิบายได้อย่างแจ่มชัด แต่จาก "คำสอน
พระยามังราย" ตอนที่ทำให้เห็นว่า จะต้องต้องมีผู้รับผิดชอบเก็บส่วยสาอากรโดยเฉพาะ
มีข้อสันนิษฐานว่า การเรียกเก็บภาษีคงจะเก็บเป็นผลผลิตได้แก่ข้าว ฝักร้าง นอแรด
งาช้าง แร่ธาตุต่าง ๆ เช่นทองคำ เงิน เป็นต้น แต่ไม่พบเรื่องราวการเก็บ
ภาษีอากร เป็นเงินตรา นอกจากคำรับไหม เท่านั้นที่เรียกเก็บเป็นเงิน

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับ เรื่องการ เก็บภาษีอากรในสมัยโบราณ
มักจะมีเรื่องราวของการ เก็บภาษีไม่ได้ เต็มเม็ด เต็มหน่วย ซึ่งคือปัญหาของระบบการ
เก็บภาษี ตลอดระยะเวลาในประวัติศาสตร์ผู้ปกครองรัฐได้พยายามแก้ไขระบบ
การเก็บภาษี ซึ่งคง เป็นปัญหาที่ยุ้งยากมาก พระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์
จึงแก้ปัญหาด้วยการให้คนจีนเหมาจ่ายภาษีที่คาดว่าจะ เก็บได้ทั้งหมดแก่รัฐก่อน แล้วจากนั้น
ก็ปล่อยให้คนจีนเป็นผู้ เก็บภาษีจากประชาชนเอง ทำให้รัฐไม่ต้องจัดการกับปัญหา เหล่านี้
ทั้งยังได้ตัว เลขรายได้ที่แน่นอนอีกด้วย

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. "การวิเคราะห์สังคม เชียงใหม่".

ตามหลักฐานที่ค้นพบปรากฏว่ารัฐลานนา ไทยได้แก่จากหลายทางด้วยกัน เช่นจากมรดกของไพร่ที่ไม่มีคนรับ จากผลประโยชน์ที่ไพร่หาได้จากทรัพย์สินของแผ่นดิน จากทรัพย์สินที่ไม่มีเจ้าของ นอกจากนี้ก็เป็นคำปรับจากคดีต่าง ๆ เป็นต้น

ใน "กฎหมายพระยามังราย" ได้ระบุการเสียภาษีในกรณีต่าง ๆ ดังนี้

กฎหมายลักษณะตัวเมีย เกี่ยวกับการจัดแบ่งปันข้าวของว่า ผู้ชายมาสู่ขอผู้หญิง โดยที่ไม่มีสมบัติ เก่า ๒ ตัว เมียทำมาหากินมีทรัพย์สินเป็นจำนวนมาก ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งตายไป ก็ให้สมบัติแก่ผู้ยังอยู่ ถ้ามรดกตกแก่ลูก ควรแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน เข้าคลัง ๑ ส่วน อีก ๒ ส่วนให้แบ่งในระหว่างพี่น้อง

ผู้ชายมาสู่หญิง ไม่มีอะไร เท้ามาแต่ตัว แต่สอง เขามาช่วยกันสร้างคนมีเงินหมื่นก็ตายก็ควรให้แก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ตัวตายไว้แก่เมีย ๆ ๓ ขยับไว้แก่ตัว ลูกควรปันเป็น ๓ ส่วน เขา เลมพระยาส่วนหนึ่งแลพี่น้อง ๒ ส่วน...

กฎหมายลักษณะมรดกกว่าถ้าผู้ตายไม่มีบุตรรับมรดก ก็ให้มรดกแก่ญาติที่ยังเหลืออยู่ หากไม่มีญาติก็ให้มรดกทั้งหมดตก เป็นของหลวง

ถือว่าลูกหญิงชาย หลานหญิงชายแห่งผู้ตายมีศักดิ์คนในเรือนผู้ตายนั้น ควรถามหาญาติพี่น้อง ถึงพรหมบุตรชุกตายตามพระยาไปก็ไปหาญาติ พงสาของพรหมนั้น ลูกชายหญิงนั้นมี ชาวของยอมตกไปในทองพระคลังเหมือนของชุก...

มณ พยอมยงค์. กฎหมายพระยามังราย. หน้า ๑๐.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

ถ้าหากทรัพย์สินนั้นไม่มีเจ้าของ ยกตัวอย่าง เช่น กรณีพระสงฆ์รูปหนึ่งได้เงิน
ค่าทำขวัญ ๓๐๓ บาทเงิน พระภิกษุไม่รับเงินจึงเอาไปทิ้งน้ำ เมื่อเจ้าเมืองรู้ จึงให้
งมเงินนั้นขึ้นมาแบ่ง เป็น ๓ ส่วน คือ เขาค้าง ให้ขุนนางและสร้างวัด เพราะถือว่าเป็น
เป็นทรัพย์สินที่ไม่มีเจ้าของ

ของตกไปไหลน้ำเอามานำ เป็นสิ่ง เงินอันนั้นมาว่า เป็น ๓
เข้า เลม ส่วน ๑ ขุนส่วน ๑ สร้างวัดวาอารามส่วน ๑ แล ...^๑

หรืออีกคดีหนึ่งระบุว่า ผู้ใดใจทรพยากรของแผ่นดินไปแล้วแจ้งตามตรง ให้
แบ่งทรพยากรนั้นออก เป็น ๒ ส่วน ๆ หนึ่งให้ผู้พบ อีกส่วนหนึ่งให้เขาค้าง หากไม่บอก
ตามตรง แล้วภายหลังรู้ที่รับของนั้น เขาค้างทั้งหมด

ผู้ใดได้เงินในน้ำใต้แผ่นดินไม่บอกแก่ท้าวพระยา ให้เอา เสีย
นับ เสีย ถ้ากล่าวตามชื่อ หื้อผา เกิง เขา เลมพระยา เกิง ๑ ครั้นบอก
ภายหลังจึงรู้หื้อเอา นับ เสีย...^๒

ถ้าจากตัวอย่างภาษาที่รัฐ เก็บจากไพร่ถึงกล่าว รัฐจะต้องมีระบบการ เก็บ
ภาษีหรือมีเจ้าหน้าที่คอย เก็บภาษีที่มีประสิทธิภาพมาก มิฉะนั้นจะ เก็บภาษีมิได้ครบถ้วน
ความสำคัญของภาษีต่อรัฐและความยากลำบากในการ เก็บภาษีถึงกล่าวข้างต้น น่าจะ
ทำให้ผู้มีหน้าที่ เก็บภาษี เป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อรัฐ จึงได้มีการ ระบุให้ภษัตริย์
ชุม เลียงใน "คำสอนพระยามังราย"

คนเกล้ากล้า (กล้าหาญ) "คำสอนพระยามังราย" สอนภษัตริย์
ให้ เลียงคนกล้าหาญ โดยเฉพาะข้าราชการบริพารชั้นในของกล้าหาญจนสามารถ เสียสละ
ชีวิตตนแทนภษัตริย์ได้

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

บทว่าหื้อ เหลิงสุรานั้น คือว่า หื้อ เลียงคนแก้วหาญผู้อากาศอาสาได้นั้นและ ๑

บทว่าหื้อมีการกินเนานั้น คือว่า หื้อมีข้าชั้นใน ใจแก้วอาจ เอาชีวิตพันภัย
ได้นั้นและ ๒

ในคำสอนขุนนาง ก็ไต่ย้าว่า ขุนนางจะต้องกล้าหาญ บึงมียศสูงเพียงใดก็ต้อง
กล้าหาญมากขึ้นเท่านั้น ทั่วคุณประโยชน์แก่บ้านเมือง โดยเฉพาะในการทำสงคราม
ต้องต่อสู้อย่างกล้าหาญ แม้จะต้องสละชีวิตก็ตาม หาวชลาชกแก้วและหนันทก็จะถูกฆ่า เสีย
ตั้งข้อความต่อไปนี้

บทว่าหื้อมีข้า ๗ ป้องนั้น คือว่า เป็นเสนาอำมาตย์หื้อยศใหญ่ใส่สูง
กล้าแข็งตามยศศักดิ์ จึงมีเศษอำนาจกว่า เจ้าขอบ และมีรัทธีแก่บ้านเมือง
แท้จริงและ ๓

บทว่าตายแล้ว เกิดนั้น คือว่า เมื่อเสียนหื้อไคสละชีวิต เสียเอากว
ไปทาง เจ้าบตายจึงคี่และ ๔

บทว่าหื้อ เกิดแล้วตายนั้น คือว่า เมื่อพ่ายลุน เลิกวี เกิดมีเล่าช้า หื้อ
สละชีวิต เสียแล้วไป เอากวทาง เจ้า เต็มจึงคี่และ ๕

บทว่าการ เลิกกายเป็นเสื่ออยู่บ้านนั้น คือว่า เมื่อกำจักช้า เลิกนั้น
หื้อ เอากวจิตใจ เสียกล้าหาญ เป็นคัง เสื่อจับตัวนั้น แท้จริงคี่และ ๖

๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

๒ เรื่องเดียวกัน.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

๕ เรื่องเดียวกัน.

๖ เรื่องเดียวกัน.

บทว่าการ เลิกบวชเฝ้าชานนั้น คือว่าข้า เลิก เฝ้าชาน เมื่อใด หื้อได้
 สละชีวิต เสียแล้ว เฝ้าการทาง เจ้าแห่งตนจึงจัดดีและ ๑

บทว่าหื้อตาย เบื้องหน้านั้น คือว่า เมื่อไปรบ เลิกนั้น ก็หื้อซื่อใจ
 แทะยา ไค้ชุกรานหยานการลักพาศิน พานจักชา (ชา) เสียบดีและ ๒

จะเห็นว่า "คำสอนพระยามังราย" ให้ความสำคัญเรื่องความกล้าหาญมาก
 โดยย้ำหลายครั้งหลายหน ชื่อน่าสังเกตคือ ในส่วนที่กล่าวถึงการ เลี้ยงคนที่มีความ
 สามารถ ไค้แก่ผู้ศักดิ์สิทธิ์ คนเก็บส่วย คนกล้าหาญและโหร มีการระบุหน้าที่บทบาท
 อย่างชัดเจนทั้งหมด ยกเว้นคนกล้าหาญ ซึ่งเป็นการกล่าวอย่างกว้าง ๆ ทั้ง ๆ ที่
 เนื้อหาของ "คนกล้าหาญ" ที่ยกตัวอย่างมานั้น เป็นความกล้าหาญในการทำสงคราม
 ทั้งสิ้น ซึ่งน่าจะระบุว่าเป็นแม่ทัพหรือทหาร แต่การที่ "คำสอนพระยามังราย" ไม่
 ระบุอย่างชัดเจนอาจ เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดที่ละ เว้นการกล่าวถึงการสงคราม ดัง
 ที่ได้กล่าวแล้ว

โหร (หมอดู) ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ล้านนาหรือ
 ชุมชนอื่น ๆ มักปรากฏบทบาทของโหรคือการปกครอง เสมอ เช่นการดูฤกษ์ยามใน
 การก่อสร้าง การทำสงคราม การทำนายโชคชะตาราศี การทำนายฝัน บทบาท
 ของโหรที่ปรากฏในตำนานหรือพงศาวดาร เช่น

การทำนายฝัน การทำนายฝันของผู้ปกครอง เป็นบทบาทของโหรที่พบได้
 บ่อยครั้งในหลักฐานต่าง ๆ โหรจะทำนายเรื่องราวในความฝันนั้น แสดงถึงอนาคตที่
 จะเกิดขึ้นอย่างไร คดีหรือร้ายเช่นคอนนางเทพคำขมาย มเหสีลาวเมงฝันว่า คาวประกาย

๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

๒ เรื่องเดียวกัน.

ตกลงมา เนื้อท้องของนาง และ เปล่งรัศมีออก แล้วแตกออกเป็น ๒ ดวง โหรก็ทำนายว่า โอรสของนางจะเก่งกล้าสามารถปราบเมืองต่าง ๆ ได้

... วันอันนางทรงครรภ์ นางก็ฝันว่าดาวประกายลงมาตั้งอยู่เหนือท้องนางเทวี แล้วก็เปล่งรัศมีไปภายในใจ ทั้งทิศทั้งมวลแล้วแตกออกเป็นสองดวง นางก็สะดุ้งตื่น แล้วบอกแก่พระยา พระยาก็หาหมอโหรมาดู หมอทำนายว่าลูกมหाराชเจ้าจักโคปราบหนไศนแล...

ทำนายดวงชะตาผู้ปกครอง ในพงศาวดารตอนที่กล่าวถึง ฌัศตริยที่มีความสามารถในการทำสงครามปราบปรามเมืองต่าง ๆ โคนั้น ในตอนต้นมักจะกล่าวถึงตอนเกิดว่า โหรโคทำนายชะตาไว้อย่างไร เช่นพระยาเจืองฟ้าธรรมนิกรราชหรือขุนเจียง เมื่อเกิดมาแล้วนั้น พระราชบิดาโคให้โหรมาทำนายชะตา โหรก็ทำนายว่าจะมีความสามารถปราบปรามเมืองต่าง ๆ ได้เป็นจำนวนมาก

... ท้าวครองสมบัติได้ ๓ ปี ก็โคบุตรชายหนึ่งในวันอังคาร เดือน ๕ กลางเดือน ปี่เถาะ ศรีศก ยามจะย่ำรุ่ง ครั้นเกิดมาแล้วท้าวก็เรียกโหรมาทนายคุณนูนจะตีหรือร้าย โหรทนายยามก็เอาปี่เคื่องวันมาประสมกัน เขา แล้วคุณนูนตามตัวรุกก็รุกไควา จันทรกับเสารอยเมฆ ราชอุยกุมภ อังคารอยมิงกร พุทพหุสอยกรภูมิ ศุกรอย ๓ ลคนอยมื่น คนุไหนเกิดมาโคตั้งนี้ คำคมก็ว่าคุณนูนจะได้เป็นฌัศตริย แลโหรก็กราบทูลว่า พระราชกุมารองค์นี้ ครั้นใหญ่มาจะเป็นเอกราชปราบชมพูทวีปตั้งปวง แควาเหาะเห็นเดินอากาศยังมีโคแล...

นอกจากนี้ยังพบว่า โหรสามารถหาคนที่เหมาะสมเพื่อไปทำสงครามได้ด้วย นับว่าเป็นหน้าที่ที่พบไม่บ่อยนักในหลักฐานโบราณต่าง ๆ เช่น "พระยาสามปะยาแม่ในเจ้า"

^๑ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๔ (ภาคที่ ๒๑ - ๒๒), หน้า ๔๕.

^๒ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๓. (ภาคที่ ๕๕ - ๖๑), หน้า ๒๒๕.

ให้โหราคำนวณหาคนที่เหมาะสมไปรับเอาชนะฮ้อที่เมืองยอง โหราคำนวณหาในเมือง
เชียงใหม่ไม่พบ ไปพบคนที่อยู่นอกเมือง คือ เจ้าขุนแสงพระยาวังพร้าว

พระยาสามปะยาแม่ในเจ้า จึงให้หม้อโหราคุณหาคนยังใน
เวียงเชียงใหม่ที่นั้น ให้ขึ้นไปประจัญแพฮ้อยัง เมืองยงนั้นกับได้สักคน จึง
หาภายนอกเวียง จึงไปได้เจ้าขุนแสงพระยาวังพร้าวแล...

ข้อความข้างต้นแสดงว่า โหรมีบทบาทอย่างสูงในการกำหนดการตัดสินใจ
ดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งของผู้ปกครอง ฉะนั้น โหรจึง เป็นบุคคลที่มีความรู้ความ
สามารถที่ผู้ปกครองต้องชูป เลี้ยง

๔.๑.๑.๔.๓ เศรษฐี คหบดี

"คำสอนพระยามังราย" สอนให้กษัตริย์ชูป เลี้ยง เศรษฐี โภยให้
กระจายตามส่วนต่าง ๆ คือ เหนือ เมือง กลางเมือง และใต้เมือง เพื่อให้เศรษฐี
นำความร่ำรวยมาสู่เมืองดังนี้

...บพว่าหื้อเลี้ยงลุ่ม ๓ หัวนั้น คือหื้อเลี้ยง เสฎฐี ๓ คน
ผู้ ๑ อยู่พายเหนือเวียง ผู้ ๑ อยู่กลางเวียง ผู้ ๑ อยู่พายใต้เวียง
หื้อไว้ เป็นที่ เขาไปหาขิงชาวของ เงินค้ำแห่ง เสนออำมาตย์ทั้งหลาย ประชาชน-
ราษฎรชาว เมืองทั้งหลาย เยี่ยะคนหื้อมี เขาของ เงินไว้ เยี่ยะลานั้นและ^๒

เศรษฐี เป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งของเมือง ใน "พระพิไชยเสนา" อันเป็น
ตำราสำหรับข้าราชการควรปฏิบัติ และเป็นหลักธรรมจรรยาที่ใช้ในอาณาจักรอยุธยาด้วย ^๓

^๑ ประชุมพงศาวดารเล่ม ๓๔ (ภาคที่ ๒๑ - ๒๒), หน้า ๑๖๑.

^๒ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๒.

^๓ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ความคิดทางการเมืองการปกครองสมัยโบราณ,
หน้า ๑๔๘ - ๑๕๑.

ไต่ต่อนหนึ่งกล่าวถึง องค์เทพของพระนคร ซึ่งแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของ
พระนครดังนี้

จักขุพระนคร ไต่แก่ปราชญ์ราชบัณฑิต โหราจารย์
พุงพระนคร ไต่แก่พ่อค้าพานิชที่ประกอบกิจการค้าขาย
ไส้พระนคร ไต่แก่นร เศรษฐีผู้มีทรัพย์
เอ็นพระนคร ไต่แก่นุชนครี ไพรพลทั้งหลาย ๑

พุงและไส้ เป็นอวัยวะที่สร้างความสมบูรณ์แข็งแรงแก่ร่างกาย พ่อค้าและ
เศรษฐี เปรียบเสมือนเป็นพุงและไส้ของพระนคร เป็นบุคคลที่ทำให้ เศรษฐกิจของ
เมืองดี อันจะทำให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ พ่อค้าทำการแลกเปลี่ยนสินค้าและเงินทอง
ภายในเมืองและระหว่างเมือง สนองความต้องการทางวัตถุของประชาชน ส่วนที่ได้
มีเศรษฐีนั้นย่อมแสดงว่า เมืองนี้มีมีความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ เศรษฐีย่อมมีกำลังทรัพย์
ในการใช้จ่าย ทำให้หวังจร เศรษฐกิจของ เมืองคลองทั่วไปด้วย ในตำนานลานนาไทย
ปรากฏว่าได้ให้ความสำคัญแก่เศรษฐีเช่นกัน เช่นตอนที่พระนางจามเทวีเสด็จจากละโว้
ไปครองหริภุชยนั้น นางได้กราบทูลพระบิดาขอลงเงินเป็นค่าก่อสร้างเมืองใหม่ดังนี้
พระพุทธรูปพระธรรมพระสงฆ์ ๕๐๐ รูป พราหมณ์จารย์ โหร บัณฑิต แพทย์และช่างต่าง ๆ
อย่างละ ๕๐๐ เศรษฐี ๕๐๐ เพื่อสร้างความเจริญให้แก่บ้านเมือง

นางจึงกราบทูลขอพระพุทธรูปพระธรรมพระสงฆ์ครูโหร
๕๐๐ รูป พราหมณ์จารย์โหรราชบัณฑิต แพทย์ และช่างต่าง ๆ อย่างละ
๕๐๐ เศรษฐี ๕๐๐ เพื่อให้สำเร็จประโยชน์กิจการพระนครทั้งมวล
สมเด็จพระเจ้าลพราชก็พระราชทานอนุญาตประสาทิให้ทุกสิ่งทุกประการ ๒

๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

๒ พระยาประกาศกิจกร. พงศาวดารโยนก, หน้า ๑๕๕.

บุคคลที่มีศรัทธาหรืออุปนิสัยที่เล็งถึงที่ใดก็ตามมาแล้วนั้น จะเห็นว่าบุคคลแต่ละประเภทต่างก็เป็นผู้ที่มีความสามารถ ความรู้ส่วนบุคคล ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการปกครองหรือความเจริญของรัฐ ชุนนางหรือไพร่ เมืองที่มีความสามารถเหล่านี้ เช่น พราหมณ์ ปุโรหิต นักบวช หมอรักษาคน โจร ผู้รูดังสีอ เศรษฐี ถือกันว่าเป็นบุคคลที่หายาก มีเป็นจำนวนน้อย มีกฎหมายระบุว่า ถ้าบุคคลเหล่านี้ทำผิด ห้ามมิให้ลงโทษประหารชีวิต แต่ให้ขับออกจากเมือง กรณีที่ทำผิดร้ายแรงให้ตีก่ก่อน ๓ ครั้ง ถ้ายังทำผิดอีก ให้ประหารชีวิตได้^๑

๔.๑.๑.๔.๔. เสียงญาติของตน คำสอนพระยามังรายสอนให้เลี้ยงดูเชื้อ-
เพื่อแกแญาติดังนี้

บทว่าหื้อเลี้ยง แะหมาใน คือว่าหื้อเลี้ยง เขาอันเป็นเชื้อชาติ
ภางสาแห่งคนนั้นละ^๒

ในสุภาษิตพระร่วงก็ได้ให้เชื้อเพื่อแกแญาติ เช่นกันดังนี้ "พึงฝันเผื่อค้อ
ญาติ"^๓

และอีกตอนหนึ่งสอนไว้ว่า

อย่ารักเหากว่านม อย่ารักลมกว่าน้ำ
อย่ารักดำกว่า เรือน อย่ารักเคื่อนกว่าตะวัน^๔

^๑ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. "การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่", หน้า ๑๕๕.

^๒ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๔.

^๓ กรมศิลปากร, เรื่องพระร่วง..., หน้า ๔๔๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๓.

ความหมายของคำสอนก็คือ อัยยักและไวใจคนอื่นมากกว่าผู้ที่อยู่ในชาติวงศ์
ตระกูลเดียวกัน ในลานนาไทยนั้น ให้ความสำคัญแก่ญาติพี่น้องมาก ซึ่งอาจมีรากฐาน
จากการนับถือผีในลานนาไทย โดยถือว่า พวกที่เป็นญาติพี่น้องกันนั้น เพราะ
นับถือ "ผี" เดียวกัน ในการทำพิธีต่าง ๆ เช่นการทำพิธีเสียผี เมื่อมีกรณีที่มีคนมาล้มหลอ
คนในบ้าน การเซ่นผีเพื่อให้อภัยป่วยไข้ หรือการเซ่นผีในงานมงคลต่าง ๆ เช่นขึ้นบ้าน
ใหม่ ก็จะมีญาติพี่น้องที่นับถือผี เดียวกันมารวมกันเพื่อทำพิธีนั้น ๆ ประเพณีต่าง ๆ
เหล่านี้จะทำงานสม่ำเสมอทุกปี และญาติพี่น้องจะต้องมาร่วมพิธีโดยพร้อมเพรียงกัน การ
นับถือผีและประเพณีเหล่านี้จึง เป็นจุดรวมของคนให้สำนึกถึงความเป็นพวกเดียวกันและ
เกิดคำสอนที่ให้รักและ เอื้อ เพื่อญาติพี่น้อง

๔.๑.๑.๔.๕ ในส่วนของขุนนางซึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการปกครอง "คำสอน
พระยามังราย" สอนให้เอาใจใส่เลี้ยงดูข้าเก่าที่ได้รับความยากลำบากดังนี้

บทว่าอย่าแจกข้าวปูลานัน คือว่า อย่าละเสียยังข้าเก่า คนเก่า
แห่งคนอันกับทุกกับยากกองอากาศอาสาแตกอนบคี่ละ ๒

ในลานนาไทยมีประเพณีการถือผี คือมีความเชื่อว่าแต่ละครอบครัวจะมีผีหรือ
บรรพบุรุษที่ตายไปแล้วคุ้มครองคนและบ้านอยู่ การนับถือผีนั้นจะนับถือผีบรรพบุรุษของฝ่าย
หญิง คือถ้าชายรักผู้หญิงถึงขั้น "นิคผี" ฝ่ายหญิง ฝ่ายชายจะต้อง "เสียผี" แก่ฝ่ายหญิง
และเมื่อแต่งงานแล้วก็ต้องนับถือผีของฝ่ายหญิง นอกจากผีบรรพบุรุษหรือผีปู่ย่าแล้ว ชาว
ลานนาไทยยังเชื่อว่ามีผีอื่น ๆ อีก เช่นผีเรือน ผีอารักษ์ ผีปู่สะบายาสะ เป็นต้น

ดูรายละเอียดใน สรวง โชติสุวรัตน์. "การนับถือผีของไทยวน"
ประเพณีไทยภาคเหนือ, หน้า ๔๓ - ๑๑๔.

๒

คำสอนพระยามังราย, หน้า ๖.

นอกจากนี้ยังสอนไม่ให้ไว้ใจกลุ่มคนที่เพิ่งเข้ามาอยู่ในเมือง โดยต้องอาศัย
อยู่ ๓ ปีก่อน จึงจะไว้ใจได้ดังนี้

บทว่าอย่าล้า (รัก) คนเก่าแก่นั้นคือว่า อย่าล้า (รัก) คนฝูง
เข้ามาในถิ่นใหม่ถ้วน ๓ ปีก่อน ควรรักจึงรักไม่ควรรักจึงจักดีและ ๑

การที่มีข้อห้ามเช่นนี้ เป็นเพราะกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ในเมืองอาจ เป็นผู้คิด
ร้ายต่อบ้านเมือง หรือมีแผนการมาประทุษร้าย ตัวอย่างของ เรื่องเช่นนี้ปรากฏใน
พระไตรปิฎกในตอนที่พระพุทธเจ้า เทศน์ ให้วัสการพราหมณ์ฟังว่า ชาววัชชีสามัคคีกัน
เพราะยศธรรมชื่อ อปริหานิยธรรม เมื่อวัสการพราหมณ์รู้ เหตุการณ์ เมืองแล้ว จึงวาง
แผนการยุบชาววัชชีให้แตกสามัคคีกัน จนกระทั่งอ่อนกำลังลง และเข้าตีได้ในที่สุด ๒

ในประวัติศาสตร์นานาก็มีตัวอย่างการวางอุบายให้คนเข้ามาสอกแนมยุบ
เช่นนี้ เช่นครั้งที่พระยามังรายต้องการตี เมืองลำพูน ได้ทำอุบายขับไล่อหิณพ้าออกจาก
เมืองและริบเอาลูกเมียหิณพ้าไว้ หิณพ้าไปพึ่งพระยาเชียงใหม่แห่งลำพูน ได้รับตำแหน่ง
เป็นผู้รับโองการพระยาเชียงใหม่ไปให้ประชาชนปฏิบัติ หิณพ้าแสร้งออกคำสั่งที่ทารุณ
ต่าง ๆ โดยอ้างว่า เป็นโองการของพระยาเชียงใหม่ ทำให้ประชาชนไม่พอใจ หิณพ้ายุบวง
พระยาเชียงใหม่แห่งประชาชน แต่พระยามังรายเป็นกษัตริย์ที่ทรงความยุติธรรมกว่า
ประชาชนต่างสรร เสริญพระยามังราย หิณพ้า เมื่อเห็นว่า โอกาสเหมาะจึง เขียนหนังสือ
ให้พระยามังรายมาตีเมืองลำพูนได้สำเร็จ พระยาเชียงใหม่จึง เสียเมืองไปเพราะไว้ใจคน
ต่างเมือง โดยพงศาวดารได้สรุปว่า

๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

๒ พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๑๕ พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒ ทีฆนิกาย

มหาวรรค, หน้า ๑๑๓.

เหตุพระยาธิบดีมีได้พิจารณาซึ่งคำคนต่างประเทศอื่นเข้ามาอาศัยอยู่ใหม่ คือว่า ทมิฬพม่ามาริลงปองเอาเงินให้ก็มีความยินดีกับควมมัน พาเสียบ้านเสียเมืองชาติเขื้อวงศาแห่งตนแล้ว^๑

๔.๑.๒ คุณสมบัติของผู้นปกครอง

๔.๑.๒.๑ คุณสมบัติของ กษัตริย์

๔.๑.๒.๑.๑ กษัตริย์จะต้อง เป็นผู้ที่มีบุญญา รอบรู้กิจทั้งมวล

๔.๑.๒.๑.๒ ปฏิบัติตนให้ถูกต้องแก่และบุคคล เปรียบเสมือนนม คือ เมื่อกษัตริย์อยู่ต่อหน้าแขกบ้านแขกเมือง หรือไปต่างประเทศ หรือ เมื่อชาว เมืองอัญเชิญเสด็จไปให้ประพาศของตนอาจสง่างาม เป็นที่น่าเกรงขาม เปรียบเสมือนนมที่ถาง แต่ถ้ายูในที่พักของตน หรือ เมื่ออยู่ต่อหน้าพระรัตนตรัยก็ให้อ่อนน้อม เปรียบเสมือนนมที่หุบ กระนั้น ดังคำสอนต่อไปนี้

กระทำตนเป็นดังจ้องหลุมรานั้นคือว่า เมื่อแขกบ้านต่างเมือง มาถึงก็ เมื่อไป เป็นแขกบ้านต่างเมืองก็ดี เมื่อชาวบ้านชาวเมืองนิมนต์ไป นั้นก็ดี คานี้หื้อกระทำ สีนหาของอาจควมราชมนูญวะ เป็นดังจ้องนั้น อบูชาหลุมตน, เนยยะ^๑ เมื่ออยู่ห้อยเรือนเมื่อเยยะ เวียกกระทำการก็ดี เมื่อเขาไปสูแก่ฯ ทั้ง ๓ นั้น คานี้หื้อใจกระทำตนเป็นดังหลุมจ้องนั้น^๒

นอกจากนี้กษัตริย์ยังจะต้องสอนม เหล้าให้ปฏิบัติตนให้ถูกต้อง เช่นกัน ยกตัวอย่าง เช่นการพุกกับข้าไฟรต้องให้ เข้มแข็ง เป็นที่เกรงกลัว ถ้าพุกกับ เสนาอำมาตย์พุกคาม ปลกตี และถ้าพุกกับกษัตริย์และลูกก็ให้อ่อนหวาน^๓

^๑ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๔. (ภาคที่ ๒๑ - ๒๒), หน้า ๑๑๑-๑๑๗.

^๒ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

๔.๑.๒.๑.๓ มีโวหารชาตูลลาค

๔.๑.๒.๑.๔ มีจิตใจหนักแน่น ทั้งอาชญาไว้ประการใดก็ให้รักษาไว้ อย่าทำลายหรือละเมิด

๔.๑.๒.๑.๕ มีสติรอบคอบ เช่นถ้าผู้ใดกระทำผิดก็ให้ไปตามให้ถ่วงก่อน

๔.๑.๒.๑.๖ จะกระทำการใดก็ตาม ก็ให้ตั้งใจทำให้ดี

๔.๑.๒.๑.๗ จะต้องคอยสอดส่องกิจการงานต่าง ๆ คือยังมีตำแหน่งอำนาจมาก ก็ยังต้องมีหูตากว้าง เอาใจใส่สอดส่องงานต่าง ๆ มากขึ้น ดังคำว่า "เป็นท้าวก็ห้อมมีแสนตา เป็นพระยาห้อมมีแสนหู คั้นหนุ่ห้อมคู้ตา คั้นหนุ่ที่ตาห้อมพิจารณา ประยาไนใจถ่วงดี" ๑

๔.๑.๒.๑.๘ อย่าคุยแกลนคนที่คอยกว่า,

๔.๑.๒.๑.๙ ให้มีเมตตาในการลงโทษ คือให้ลดหย่อนผ่อนโทษลงชั้นหนึ่ง ดังนี้ "โทษพอฆ่าห้อมใหม่ โทสพอใหม่ห้อมสอน โทสพอสอนห้อมให้หาย" ๒

ข้อนำสั่ง เกตุ ในส่วนคุณสมบัติของกษัตริย์ คือไม่มีการกล่าวถึงทศพิธราชธรรม อันเป็นธรรมส่วนพระองค์ของกษัตริย์ที่แพร่หลายทั่วไป เช่นที่พบในไตรภูมิพระร่วงและตำนานลานนาไทย คุณสมบัติของพระยาหรือกษัตริย์ใน "คำสอนพระยามังราย" นี้ เป็นคุณสมบัติกว้าง ๆ ที่เกี่ยวกับการปกครอง เป็นส่วนใหญ่ เช่นมีปัญญา มีโวหารฉลาด มีเมตตาในการลงโทษ เป็นต้น และค่อนข้างเป็นคำสอนที่ธรรมดา เหมือนกับสั่งสอนคนธรรมดาทั่วไป ข้อนำสั่ง เกตุ อีกประการหนึ่งก็คือ ความกล้าที่จะสอนกษัตริย์แสดงให้เห็นโลกทัศน์ของสังคมลานนาไทยที่มองสถาบันกษัตริย์ไม่แตกต่างจากกษัตริย์สามัญเท่าใดนัก กล่าวคือ ยังมีพฤติกรรมตามวิสัยมนุษย์ทั่วไป และยังคงถูกสั่งสอนในบางเรื่อง มีใจมองว่า กษัตริย์เป็นเทพหรือพระพุทธรเจ้า ซึ่งมีกำเนิด บุญญาธิการ หรือบุคลิกลักษณะพิเศษ

๑ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘.

๒ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘.

ต่างจากมนุษย์ทั่วไป ซึ่งการมองภาพของกษัตริย์เช่นนี้จะพบได้จากวรรณกรรมของชุมชนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่ได้รับอิทธิพลฮินดู ฉะนั้น จึงพบว่าในสังคมที่เชื่อถือว่ากษัตริย์เป็นเทพ เจ้าจะไม่มีการฆาตกรรมที่สังสอนกษัตริย์ในแบบเดียวกับลานนาไทย

๔.๑.๒.๒ คุณสมบัติของขุนนาง

๔.๑.๒.๒.๑ กล้าหาญ สำหรับขุนนางแล้ว ความกล้าหาญเป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่สุดถึงขั้นที่ว่าจะต้องสละชีวิตตนเองได้

๔.๑.๒.๒.๒ ขยันหมั่นเพียร เอาใจใส่ราชการ หมั่นกระทำความดีถูกพระราชหฤทัยของกษัตริย์ จึงจะอยู่ได้อย่างมีความสุข เมื่อกระทำเช่นนี้กษัตริย์ก็จะตอบแทนรางวัลให้ทั้งในรูปของยศศักดิ์และทรัพย์สินที่หนา ดังความว่า

บทว่า จักได้เกียรติเมื่อคุณนั้น, คือว่าหมั่นตามราชการ เป็นอันหมั่นคุณนัก พายคุณทานก็จักเต็มแถมยังส่วยไรไบบัไรนาคาม เขตคี่นักระและ^๑

บทว่ามีคุณ เจริงไต่เหล่า คือว่า หมั่นกระทำการแก่เจ้าตนมากนักแล้ว ทานก็จักตอบแทน เป็นใหญ่ เป็นสูงในฐานันดรอันวิเศษนั้นและ^๒

บทว่า หัวบ่คงถึงฟ้ายังฝ่ามือเดียนั้นคือว่า, เมื่อยศเป็นใหญ่ได้เป็นสูงแล้ว ก็หือกระทำตามชอบใจเจ้าตนไปใจ ๆ จึงจักโคอยู่สุขสำราญบานใจนักแท้และ...^๓

๔.๑.๒.๒.๓ อย่ากระทำผิด เพราะเมื่อทำงานผิดพลาด ไม่เพียงแต่ตนเองจะถูกลงโทษเท่านั้น ลูกเมียยังต้องถูกเทครัวอีกด้วย

๔.๑.๒.๒.๔ รอบรู้ในกิจการทั้งปวงตลอดเวลา

๔.๑.๒.๒.๕ อย่าหลงตนว่าเป็นคนเก่ง อย่าดูแคลนผู้อื่น

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

คุณสมบัติของขุนนางนี้จะ เห็นว่า เป็นคุณสมบัติที่มุ่งให้ขุนนาง เป็นกลไกในการปกครองของกษัตริย์ที่มีประสิทธิภาพ เช่นความกล้าหาญที่ เรียบร้อยให้ถึงกับสละชีวิตได้ หรือความขยันหมั่นเพียรทำสิ่งที่กษัตริย์พอพระราชหฤทัย และไต่ส่ท่อนี้ให้เห็นภาพว่าการรับใช้กษัตริย์นั้น จะต้องกระทำด้วยความตั้งใจและขยันหมั่นเพียร ถ้าทำดีก็จะได้รับผลตอบแทนมากมายทั้งยศศักดิ์และทรัพย์สิน แต่ถ้าผิดพลาด หรือทำสิ่งที่กษัตริย์ไม่พอใจ ก็อาจถูกลงโทษถึงชีวิตได้ และลูกเมียทรัพย์สินทั้งหมดก็จะถูกเพิกถอนไปเป็นของหลวงหมดทุกอย่าง

๔.๑.๓ ขอบปฏิบัติทางศาสนาสำหรับผู้นปกครอง

คำสอนผู้นปกครองให้ปฏิบัติหลักธรรมในพุทธศาสนามีจำนวนไม่น้อย ชื่อน่าสังเกตคือ เนื้อความจะซ้ำซ้อนกันมาก เช่นในบทหนึ่งจะย้ำเรื่องการรักษาศีล ๕ และศีล ๘ ถึง ๒ ครั้ง เช่นในตอนคตมบท สอนว่า

บทว่าลมคันฐา ๘ เปื้องนั้น^๑ คือว่ารักษาศีล ๕ ศีล ๘ ชูเคื่อนคัมเคื่อนเพง ขึ้น ๘ คำถึง ๘ คำ อยาหือชวคแทและ^๒

และตอนจบสอนอีกว่า

บทว่าหือกันเข้า (ข้าว) ๗ วัน คือว่าหือออกคถันรักสุา (รักษา) ศีล ๕ ศีล ๘ เมื่อเคื่อนคัมเคื่อนเพง ออก ๘ คำ แรม ๘ คำ ๗ วัน รอด ๗ วันอยาชาค^๒

เนื้อความเกี่ยวกับคำสอนให้ปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

๔.๑.๓.๑ นับถือและอุปฐากพระรัตนตรัย

๔.๑.๓.๒ รักษาศีล ๕ ศีล ๘ ทุกวันพระ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

- ๔.๑.๓.๓ ทำบุญ ทำทาน
 ๔.๑.๓.๔ ชมโลภะ โทสะ โมหะ
 ๔.๑.๓.๕ ประกอบด้วย สัตตอริยธนะ ๗ ได้แก่ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ จาคะ
 สุตตะ ปัญญา
 ๔.๑.๓.๖ ประกอบด้วย ทสกุตถกัมมบท
 ๔.๑.๓.๗ เล็งเห็น มนุสสสัมปัตติ เทวสัมปัตติ สัตตโมกขนิพพาน

ข้อ ๑ - ๓ ปรากฏว่า "คำสอนพระยามังราย" บ้างหลายครั้ง แสดงว่าให้
 ความสำคัญต่อวัตรปฏิบัติเหล่านี้อย่างมาก ทั้งนี้ เป็นไปตามหลักธรรมของพุทธศาสนา
 ในหัวข้อ ปัญญาสัมปทา ๔ ว่าด้วยอานิสงส์การบูชา เริ่มจากน้อยไปหามากดังนี้

นิทาน คือการให้ทานประจำตระกูลสืบต่อกันมาหลายชั่วคน
 วิหารทาน คือการสร้างวิหารถวายพระภิกษุสงฆ์ที่สัญจรมาจากจตุรทิศ
 สรรณคณ คือการบิณฑบาตพระรัตนตรัย เป็นที่พึ่ง
 สมาทานศึกษาบท คือการบิณฑบาต ๕ อย่างมั่นคง *

ฉะนั้น "คำสอนพระยามังราย" จึงเน้นการบิณฑบาตพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง และ
 การรักษาศีล ๕ มาก

ตามหลักฐานเอกสารโบราณนั้น จะพบว่า มักมีเรื่องราวของกษัตริย์ที่เลื่อมใส
 ในพุทธศาสนา และมีวัตรปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เช่นใน "ไตรภูมิพระร่วง" ในตอนที่
 กล่าวถึงสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราช ได้อธิบายว่าผู้ที่เกิดเป็นพระยาจักรพรรดิราช
 ใต้นั้น จะต้อง เป็นผู้ที่ยึดพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง นอกจากนี้ยังต้องรักษาศีล ทำบุญให้ทาน

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๑๔ พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๑ ทีฆนิกาย

ศีลขันธวรรค, หน้า ๒๔๑.

ผู้ปฏิบัติ เช่นนี้ เมื่อตายไปแล้วก็จะโคขึ้นสวรรค์ บางครั้งก็จะไปจุติ เป็นกษัตริย์ผู้มี
อำนาจมากจนปราบได้ทั้งจักรวาลมีชื่อว่าพระยาจักรพรรดิราชา ดังนี้

คนผู้ใดที่ได้กระทำบุญแตกอน คือว่าได้ปฏิบัติบูชาแก่พระศรีรัตนไตร
รูปคุณพระพุทธ เจาพระธรรมเจ้าพระสงฆ์เจ้า แลไถทานรักษาศีล เมตตากรุณา
ครั้งตายก็เอาตนไปเกิดในสวรรค์ ว่างคาบเวลาใดไปเกิด เป็นท้าว เป็นพระยา
ผู้ใหญ่แลมีศักดิ์มียศ บริวาร เป็นอนุ เนกอนันต์ ได้ไปปราบทั่วทั้งจักรวาลแล
ทานนั้น เป็นพระญาทรงพระนามชื่อว่า พระญาจักรพรรดิราชาแลฯ

นอกจากนี้ยังได้แสดงอรรถาธิบายถึงวัตรปฏิบัติทางธรรมของพระยาจักรพรรดิราชา
ทรงหมั่นฟังธรรม เทศนาจากสำนักสงฆ์และหมั่นปราชญ์ ทรงรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ในวัน
อุโบสถศีลมิได้ขาดในตอนเช้าพระองค์จะนาราชทรัพย์มาให้ทาน หลังจากสงฆ์แล้ว
พระองค์ทรงนำกุศลพัชรแล้วรักษาศีล ๘ ราตรีถึงทาน ศีล และธรรมที่พระองค์ได้ทรงไว้
และถวายบุญญาธิการพระองค์จึงปราบได้ทั้งจักรวาล

พระยามีนุชกัณฐ์นั้น ใจจุมภี ครฟังธรรม เทศนาพัก บ่อมฟังธรรม
เทศนา แลสำนักพรหมคจารย์ แลนักปราชญ์ธรรม และพระยานั้นทรง
ปฎิบัติศีลทุกวาร บมิได้ขาดในวันอุโบสถศีลได้ บ่อมทรงอุฎฐศีลในทุกวันอุโบสถ
บมิขาด ในวันเพ็ญบวรได้ ครั้นเมื่อเช้า ๒ บ่อมให้แคชนทรัพย์สรรพ
เหตุอนุ เนกอนัน ๒ ให้ชนเอามากองไว้หน้าพระลานไชย แลขแจกให้ เป็น
ทานแก่คนอันมา เทียวขอ ครั้นว่า ๒ แจกสิ้นแล้วจึงชำระสระพระเกษ แล
สงฆ์นำควยกล่อมทองคำอันอบุไปควยเครื่องหอมโคละพันกล่อมแล้วจึงเอา
ผ้าขาวอันเนื้อละเอียด อื่นชื่อว่ากุศลพัชรมาหมแลพาดเหนือจะงอยมา แลวจึง
สมาทานเอาศีล ๘ อันแล้ว ๒ จึงเสด็จลงไปนั่งกลางแผ่นดินทองอันประดับนี้ควย
แก้วแลรุ่ง เรืองงามคังแสงพระอาทิตย์แล กุประควยฟูกเบาแพรแลหมอนทอง
สำหรับบ่อมประดับนี้ควยแก้วสัตตพิชรัตนะแทนทองนั้นอยู่ในปราสาทแก้วอันรุ่ง เรือง
งามนักหนา แลพระญานั้น ๒ ราตรีถึงทานอัน ๒ ให้นั้นแลราตรีถึงศีลอัน ๒

รักษาอยู่นั้น แล ๓ ว่าเพิ่งถึงธรรมอันทรงไว้นั้น ๓ ก็เมตตาภาวนา
แลควยอำนาจบุญสมการนั้น ๓ จึงได้ปราบทั่วทั้งจักรวาลทั้งนั้นแลฯ ๑

ในตำนานลานนาไทยได้ให้ความสำคัญแก่การรักษาศีล ๕ มาก ใน "ตำนาน
เมืองฝาง" ถึงกับบรรยายว่า ลัษณูหนึ่งได้ฟังศีล ๕ จากพระพุทธเจ้า เมื่อกลับมาถึง
บ้านก็พบว่า สิ่งของเครื่องใช้ในบ้านกลายเป็นทองคำไปหมด จึงรำพึงว่าท่านามาตลอด
ชีวิตก็ยังไม่พอกิน แด่พรรับศีล ๕ จากพระพุทธเจ้าพออะไรก็กลายเป็นทองคำหมด
ต่อแต่นี้ไปจะรักษาศีลทราบชีวิตจะหาไม่

จักอุณมีใน เรือนและนอก เรือนทั้งมวลก็กาย เกิด เป็นคำเสียง
มันก็รำพึงว่า แด่ก่อนกูเยาะนามาพอหลอคายก็ยังไม่พอกิน วันนั้นได้เอา
ศีลพระพุทธเจ้าแล้ว พอกมา เรือนมา เล็งเห็นอุณมีก็กาย เป็นคำเสียง
ศีลพระพุทธเจ้านี้ประ เสริฐแท้และ กูจักรักษาศอ เทาชีวิตชะละละ ๒

ใน "ตำนานระแวก" กล่าวถึงภูเขาสูงลูกหนึ่ง ต้องใช้เวลา ๗ วันจึงจะขึ้นได้
แต่คนที่จะขึ้นได้อย่างปลอดภัยจะต้อง เป็นคนที่รักษาศีล ๕ ศีล ๘ ผู้ใดไม่รักษาศีล เมื่อขึ้นไป
จะถูกเสือกักตาย

บุคคลหญิงชายทั้งหลายและมีศีล ๕ ศีล ๘ ยิงจะขึ้นรอดได้ และ
บุคคละหญิงชายทั้งหลายและยังมีศีล ๕ ศีล ๘ กังอันจักขึ้นกับโคและเหตุวา
เสือกักตายและ ๓

^๑ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๕๔.

^๒ ตำนานเมืองฝาง (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๕), หน้า ๑.

^๓ ตำนานระแวก (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๕), หน้า ๒๒.

และยังกล่าวว่า ผู้ที่รักษาศีล ๕ ศีล ๘ เสมอ ความปรารถนาทั้งหลายจะสัมฤทธิ์ผล^๑ และมีอายุยืนยาว ทั้งยังมีโอกาสพบพระพุทธเจ้าด้วย^๒

จากหลักฐานข้างต้นแสดงให้เห็นผลบุญที่ได้จากการปฏิบัติหลักธรรมต่าง ๆ เช่นการรักษาศีล ๕ ศีล ๘ หรือการทำบุญให้ทาน คือการไถ่ขึ้นสวรรค์ ได้เกิดเป็นพระยาจักรพรรดิราช มีทรัพย์สมบัติมาก มีอายุยืนยาว หรือได้เฝ้าพระพุทธเจ้า เป็นต้น การอ้างถึงผลบุญเหล่านี้ก็เพื่อทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและประพฤติปฏิบัติกัน ซึ่งเนื้อความใน "คำสอนพระยามังราย" ก็สอดคล้องกับหลักฐานดังกล่าว การที่เอกสารต่าง ๆ ต่างเน้นให้คนรักษาศีล ๕ ศีล ๘ อย่างมาก อาจเป็นเพราะศีล ๕ เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่สุดในพุทธศาสนา ซึ่งคนทั่วไปสามารถปฏิบัติได้ นอกจากนี้ยังเป็นหลักธรรมที่สามารถควบคุมสังคมได้ เพราะข้อห้ามของศีล ๕ ถือเป็นความผิดขั้นร้ายแรงในทางสังคมด้วย เช่นการฆ่า การลักขโมย การล่วงประเวณีลูกเมียผู้อื่น ฉะนั้น การปฏิบัติตามศีล ๕ นอกจากจะมีผลทางศาสนาแล้ว ยังมีผลต่อการควบคุมสังคมทางโลกด้วย

แม้ว่าเนื้อความเกี่ยวกับพุทธศาสนาใน "คำสอนพระยามังราย" จะไม่ครบเป็นระบบ และกระจัดกระจาย ทั้งยังไม่มีอรรถาธิบายเกี่ยวกับธรรมะต่าง ๆ อย่างละเอียดชัดเจน นอกจากระบุลอย ๆ เช่นทศกัณฐกรรมมถ เป็นต้น แต่ "คำสอนพระยามังราย" นี้บ่งชี้ถึงความสำคัญต่อพุทธศาสนาอย่างมาก ลักษณะดังกล่าว นอกจากจะเป็นเพราะพระสงฆ์เขานามิบทบาทโดยตรงในการสั่งสอนแล้ว ยังแสดงถึงความต้องการแสดงภาพผู้ปกครองที่ดีว่า จะต้องเป็นผู้ปกครองที่ยึดมั่น และปฏิบัติตาม

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

หลักธรรมในพุทธศาสนา เป็นอย่างยิ่ง ใน "ไตรภูมิพระร่วง" การให้บรรณานุกรม บัญญัติการ และธรรมเนียมของพระยาจักรพรรดิราชอย่างละเอียดคือ ความพยายามสร้างภาพอุดมคติของผู้ปกครองที่ดี ซึ่งแนวคิดนี้ก็ปรากฏใน "คำสอนพระยามังราย" ค่าย คือผู้ปกครองที่ดีนั้น นอกจากจะต้องมีวิธีการปกครองที่ดี มีคุณสมบัติแล้ว ยังจะต้อง เป็นผู้ที่ยึดมั่นในพระรัตนตรัย และปฏิบัติตามหลักธรรมของพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดอีกด้วย

๔.๑.๔ อิทธิพลของพุทธศาสนาต่อการปกครองที่สะท้อนใน "คำสอนพระยามังราย"

จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่มี เนื้อหาสะท้อนภาพการปกครองในสมัยโบราณ แสดงให้เห็นว่า ได้มีการนำเอาหลักธรรมของพุทธศาสนาไปปรับใช้ในการปกครองหลายเล่มด้วยกัน เช่นพงศาวดาร เมือง เงินยาง เชียงแสน ในตอนที่กล่าวถึงความฝันของขุนจอมธรรม มีการตีความหมายความฝันว่า บ้านเมืองจะร้ายหรือดี จะต้องปกครองโดยใช้อุปนิหิตธรรม คือธรรมเป็นไปเพื่อความเจริญ และประเพณีธรรม ซึ่งอุปนิหิตธรรมนี้ก็ คือ หลักธรรมที่ใช้ปกครองคณะสงฆ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั่นเอง แต่นำมาปรับใช้กับฆราวาส และก็คือหลักธรรมที่ชาววัชรประเทศปฏิบัติจนทำให้บ้านเมืองสามัคคีเป็นปึกแผ่น ก่อนที่วิศวกรพราหมณ์จะยุบเหยีให้แตกแยก^๑ อุปนิหิตธรรมนี้เพื่อความดังนี้

๑. ให้ท้าวพระยาและข้าราชการประชุมอย่างพร้อมเพรียงกันวันละ ๓ เวลา เพื่อพิจารณาข่าวสารและ เหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในเมืองหรือ เมืองอื่น ๆ
๒. เมื่อจะเลิกประชุม ก็ให้เลิกพร้อม ๆ กัน และเมื่อมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น ก็ให้พร้อมเป็นใจ เคียวกัน

^๑ พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๑๕ พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒ ทีฆนิกาย มหาวรรค,

๓. กฎหมายและบทลงโทษต่าง ๆ ที่เคยมีมาแต่โบราณเมื่ออย่างใดให้ถือ
 อย่างนั้น อย่าเอาธรรมเนียมใหม่มาตั้งให้ประชาชนเดือดร้อน
๔. ควรยกย่องนับถือและขอคำปรึกษาจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่รู้ธรรมเนียมโบราณ
 ของบ้านเมือง ซึ่งมีความสัจย์ มีวาจาเป็นมงคล
๕. ผู้ปกครองไม่ควรบังคับข่มเหง เอาหญิงงามที่คนทิ้งพอใจมาด้วยอำนาจ
 โดยที่หญิงนั้นไม่สมัครใจ
๖. ในเขตบ้านเมืองแห่งใด ตำบลใด ซึ่งเคยเป็นที่ค้ำับของท้าวพระยา
 องค์ใดมาก่อน เมื่อท้าวพระยาองค์ใหม่ได้ขึ้นครองเมือง ก็ควรเคารพนับถือเขตบ้าน
 แคนเมืองนั้น ตามธรรมเนียมประเพณีโบราณ บ้านเมืองจะได้มีความเจริญรุ่งเรือง
๗. ผู้ปกครองควรดูแลรักษาพระภิกษุสงฆ์ ให้สามารถทำกิจธุระของสงฆ์
 ได้โดยปราศจากอันตรายต่าง ๆ เช่นโจรภัย โรคภัย^๑

ใน "ไตรภูมิพระร่วง" ก็มีการระบุถึง จักรวรรดิวัตรที่สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิราช
 ทรงสั่งสอนแก่ท้าวพระยาอื่น ๆ เป็นหลักการปกครองกว้าง ๆ จักรวรรดิวัตรนี้นำมา
 จากพระไตรปิฎกเช่นกัน มีข้อความดังนี้

๑. ควรพระราชทานโอวาทและอนุเคราะห์แก่ท้าวพระยาในราชสำนัก และ
 ส่งเคราะห์แก่ท้าวพระยาอื่น คือพลกอง เสนาค้วยประการต่าง ๆ จนถึงราษฎร ไม่ปล่อย
 ปล่อยละเลย
๒. ควรทรงผูกพระราชไมตรีสไมนราชสัมพันธ์กับกษัตริย์ ปรชานาชิบดี
 แห่งประเทศนั้น ๆ
๓. ควรทรงส่งเคราะห์ให้อนุยันตกษัตริย์ คือพระราชวงศานุวงศ์ตามควร
 แก่พระอิสริยยศ

^๑ "พงศาวดาร เมือง เงินยาง เชียงแสน," ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๓๓,
 (ภาคที่ ๕๕ - ๖๑), หน้า ๒๒๓.

๔. ควรทรง เกื้อกูลพราหมณ์ คฤหัสถ์ และคหบดีชน
๕. ควรทรงอนุเคราะห์ประชาชนชาวนิคมชนบทโดยฐานานุกรม
๖. ควรทรงอุปการะสมณพราหมณ์ ผู้มีศีลประพฤติชอบ ด้วยพระราชทาน

ไทยธรรมบริวาร เกื้อกูลแก่ธรรมเนียมปฏิบัติ

๗. ควรทรงจักรักษาฝูง เนื้อและนกด้วยพระราชทานอภัยไม่ให้ใคร เบียดเบียนทำอันตรายจนเสื่อมสูญพิชิตันธุ์
๘. ควรทรงห้ามชนทั้งหลายไม่ให้ทำกิจการที่ไม่ประกอบด้วยธรรมชักนำให้ตั้งอยู่ในกุศลสุจริตล้วนชอบ ประกอบการ เลี้ยงชีพโดยทางธรรม
๙. ชนใดชักชวนไม่มีทรัพย์พอ เลี้ยงชีพโดยสัมมาอาชีพะได้ ควรพระราชทานพระราชทรัพย์ เจือจานให้เลี้ยงด้วยด้วยวิธีอันเหมาะสม ไม่ให้แสวงหากด้วยทุจริต
๑๐. ควรเสด็จ เข้า ไปใกล้สมณพราหมณ์ที่ร่ำถามถึงบุญบาปกุศลอกุศลให้ประจักษ์ชัด
๑๑. ควรทรงตั้งวิริยหามจิตไม่ให้ เกิดอกรรมราคะในอาคมนิยสถาน
๑๒. ควรทรงประหารวิสมโลกเจตนา ห้ามจิตไม่ให้ปรารถนาลาภอันมิควรได้ ๑

ส่วนใน "คำสอนพระยามังราย" ไม่ปรากฏว่ามีการยกหลักธรรมในพระไตรปิฎก มาใช้ในการปกครอง เช่นในพงศาวดาร เมืองเงินยาง เชียงแสน หรือไตรภูมิพระร่วง ชำรงต้น แต่จะพบว่า เนื้อหาที่ปรากฏในอธิบายธรรม และจักรวาลวิทยาของกับใน "คำสอนพระยามังราย" หลายประการ เช่นการยึดถือตามประเพณีโบราณ การผูกไมตรี กับบ้านเมืองอื่น ๆ การส่ง เคารวะพระราชวงศ์การ เกื้อกูลนักบวช คฤหัสถ์ คหบดี เป็นต้น

๑ สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สุนทวณิช. ความคิดทางการ เมืองไทย,

หน้า ๒๓.

นอกจากนี้ เนื้อหาคำสั่งการปกครองใน "คำสอนพระยามังราย" ได้สะท้อน
อิทธิพลของพุทธศาสนา ดังนี้

๔.๑.๔.๑ คำสอนที่ให้ผู้ปกครองปฎิบัติเกี่ยวกับพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด
คือการสร้างภาพให้เห็นว่า ผู้ปกครองที่ดีก็คือ ผู้ปกครองที่ยึดมั่นในพุทธศาสนา จึงจะ
ปกครองบ้านเมืองได้อย่างเป็นธรรม

๔.๑.๔.๒ เน้น "การปกครองอย่างเป็นธรรม" "คำสอนพระยามังราย" สอน
ให้ผู้ปกครองอย่างมีเมตตาธรรม เช่นการเอาใจใส่ดูแลไพร่ และสวดสรวงไม่ให้ขุนนาง
ข้าราชการข่มเหงรังแกไพร่ การสอนให้ผู้ปกครองมีเมตตาในการลงโทษ คือนอกจาก
จะต้องพิจารณาโทษอย่างรอบคอบ เป็นธรรมแล้ว ยังให้ลดหย่อนผ่อนโทษลงชั้นหนึ่งด้วย

๔.๑.๔.๓ การปรับวิธีการปกครองให้เข้ากับหลักพุทธศาสนา หลักพุทธศาสนาที่
แท้จริง เน้นการละกิเลส เรื่องทางโลกต่าง ๆ และปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุนิพพาน ถือเป็น
เป็นหนทางแห่งการพ้นทุกข์แต่เพียงประการเดียว หลักดังกล่าวขัดแย้งโดยพื้นฐาน
กับการปกครอง ซึ่งต้องอาศัยอำนาจและความเด็ดขาดในการปกครอง จึงจะทำให้
บ้านเมือง เป็นปกติแผน สงบและสามารถขยายอาณาเขตออกไปได้ อย่างไรก็ตาม แม้
ความขัดแย้ง เช่นนี้จะมียู่ ก็จะพบความพยายามในการปรับคำสอนค่านิยมวิธีการปกครอง
ให้เข้ากับพุทธศาสนา โดยนโยบายการปกครองที่ขัดกับหลักพุทธศาสนาอย่างรุนแรง
เช่นการทำสงคราม ก็จะละเว้นไม่กล่าวถึง แต่เสนอวิธีการที่ไม่ขัดกับศาสนา เช่น
การมีไมตรีกับต่างบ้านต่างเมือง เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป แนวคิดคำสั่งการปกครองที่สะท้อนจาก "คำสอนพระยามังราย"
ก็คือ ผู้ปกครองที่ดีจะต้องเป็น ธรรมราชา คือเป็นผู้ที่ยึดมั่นและปฏิบัติหลักธรรมใน
พุทธศาสนา และนำเอาหลักธรรมนี้มาใช้ในการปกครองด้วย จึงจะทำให้ประชาชนอยู่
อย่างมีความสุข ปราศจากการเบียดเบียนจากราชการปราศจากศึกสงคราม จะเห็น
ว่า แนวคิดธรรมราชานี้มิได้ปรากฏเฉพาะในสุโขทัยเท่านั้น แต่ได้มีอยู่ในลานนาไทยด้วย

๔.๑.๕ แนวคิดเชิงอุคมคติกับความ เป็นจริงในประวัติศาสตร์

คำสั่งสอนที่ปรากฏในรูปของวรรณกรรม มีบทบาทในการอบรมชี้แนะให้คนในสังคมปฏิบัติจากกล่าวได้ว่า คือ บรรทัดฐาน "ในสังคม อันเป็นที่ยึดถือและยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ค้ำจุน และควรปฏิบัติ ซึ่งไม่สามารถกล่าวได้ว่า คนในสังคมปฏิบัติได้จริงหรือไม่ แนวคิดเรื่อง "ธรรมราชา" ที่ปรากฏในส่วนที่เกี่ยวกับการปกครองใน "คำสอนพระยามังราย" นี้ก็เช่นกัน ได้ถูกวางไว้เป็นแนวทางให้ผู้ปกครองปฏิบัติ เพื่อความสงบสุขของบ้านเมือง แต่เมื่อพิจารณาจากความเป็นจริงในประวัติศาสตร์ แนวคิดธรรมราชานี้อาจมีลักษณะเป็น "แนวคิดเชิงอุคมคติ" เท่านั้น เพราะแม้ว่าประวัติศาสตร์ลานนาจะแสดงถึงความเชื่อถือศรัทธาพุทธศาสนาของผู้ปกครอง โดยแสดงออกมาในรูปของการสร้างวัด การอุปฐากพระสงฆ์ การออกผนวช การสนับสนุนการเผยแพร่พระพุทธศาสนา เป็นต้น แต่ในด้านการปกครอง พบว่าพระมหากษัตริย์ในลานนาก็ยังมีนโยบายในการขยายอาณาเขตด้วยการทำสงคราม เช่นพระยามังราย พระเจ้าศิโลกราช นอกจากนั้นพระมหากษัตริย์ที่มีไปปกครองโดยธรรม ก็ปรากฏในประวัติศาสตร์ลานนาเช่นกัน คำสั่งสอนในวรรณกรรมคำสั่งสอนจึงเป็นเพียงแนวทางที่วางไว้ และคาดหวังให้สมาชิกในสังคมปฏิบัติ เท่านั้น บางคนก็ปฏิบัติได้ แต่บางคนก็ไม่ปฏิบัติตามอย่างใดก็ตาม คำสั่งสอนเหล่านี้ก็ได้แสดงถึงแนวคิด และบรรทัดฐานของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี

บรรทัดฐานถือ เป็นกลไกสำคัญของการควบคุมสังคม โดยกำหนด เป็นแบบแผนให้เห็นว่าในสถานการณ์ใด เวลาใดควรปฏิบัติหรือไม่ควรปฏิบัติอย่างไร กล่าวอย่างสั้น ๆ คือบรรทัดฐานเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่ประกอบขึ้น เป็นบทบาทที่บุคคลต้องประพฤติหรือละเว้น กุ ปพาณิชย์ จิตวิวัฒนา. สังคมวิทยา (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๕๕.

๔.๒. ส่วนที่สอนไพร่

นอกจากสอนผู้ปกครองแล้ว ใน "คำสอนพระยามังราย" ยังมีเนื้อหา ส่วนที่สอนไพร่ด้วย ซึ่งแบ่งคำสอนออกเป็นส่วนย่อย ๆ ตามสถานภาพ (status)^๑ ของบุคคลในสังคมดังนี้

๔.๒.๑ ส่วนที่สอนคนทั่วไปโดยไม่ระบุสถานภาพ

๔.๒.๒ ส่วนที่สอนผู้ชาย

๔.๒.๓ ส่วนที่สอนผู้หญิง

๔.๒.๑ คำสอนคนทั่วไป เช่นเดียวกับคำสอนที่สอนผู้ปกครอง ในคำสอนคนทั่วไป ประกอบด้วยข้อปฏิบัติทางศาสนา และการดำเนินชีวิตทั่วไป ข้อปฏิบัติทางศาสนาในส่วนนี้ ถ้าเทียบกับคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตจะมีเนื้อหาน้อยกว่า

๔.๒.๑.๑ ข้อปฏิบัติทางศาสนา

ให้ยึดพระรัตนตรัย เป็นที่พึ่ง

ส้ารวมกายในอริยาบถทั้ง ๔ คือการนั่ง นอน ยืน เดิน

หมั่นรักษาศีลและในข้ออื่น ๆ ยังกล่าวในรายละเอียด เช่น ไม่ให้

โกหกและห้ามกินเหล้าในวันพระ

^๑ สถานภาพหรือฐานะ (Status) ของบุคคลในสังคม หมายถึงสิทธิและหน้าที่ที่บุคคลแต่ละคนมีอยู่ในนามของสมาชิกสังคม สถานภาพแบ่งออกเป็น ๒ แบบคือ สถานภาพที่มีโดยกำเนิด เช่น เพศชาย เพศหญิง การเกิด เป็นเจ้ากับสถานภาพที่เกิด จากความสามารถของบุคคล เช่น เป็นนายกรัฐมนตรี สถานภาพก่อให้เกิดบทบาท (role) คือการกระทำหรือพฤติกรรมที่บุคคลนั้นแสดงออกตามสิทธิและหน้าที่ที่สังคม มอบให้แก่เขาตามฐานะที่เขาได้อยู่ ไพฑูรย์ เครือแก้ว ณ ลำพูน. ลักษณะสังคมไทย (พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพฯ : บริษัทปพิช, ๒๕๑๘), หน้า ๕๘.

สอนไม่ให้ทำชั่วในลักษณะกว้าง ๆ เช่นอย่าละคลองธรรม
 ละบาปแล้วอย่ากระทำอีก เกรงกลัวบาปและปฏิบัติตามคลองธรรมเพื่อบรรลุนิพพาน
 ในข้อนี้ เป็นส่วนเดียวที่มีการกล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการทำความดี และจุดมุ่งหมายนี้
 สูงถึงขั้นบรรลุนิพพานเลยทีเดียว

๔.๒.๑.๒ การดำเนินชีวิตทั่วไป

คำสอนด้านการดำเนินชีวิตนี้มีลักษณะกระจายและซ้ำซ้อนกัน เนื้อหา
 มีทั้งด้านการปฏิบัติตนในสังคม นิยส่วนบุคคลและความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น อันมีรายละเอียด
 เลียดค่อไปนี้

สอนให้รู้จักคบคน "คำสอนพระยามังราย" สอนให้คบคนที่ฉลาดกว่า
 ตน ไม่คบคนชอบลักขโมยและคนใจไม่ซื่อตรงนี้ "พื่อได้คัมภีร์เสพกับคัวยมัตถิตยฐูรุษูลวก
 เหลือกว่าตนจึงก็และ" ^๑ "คนช่างลักมคี่เอามา เป็นเสี่ยว คนใจเลี้ยวบคี่เอามา
 เป็นคู้" ^๒

นอกจากนี้ยังระบุถึงคนที่ถ้าคบคัวยแล้ว จะเป็นผลเสียหายแก่ตนหรือการงาน
 เช่นคนเกียจคร้าน หากอยู่รวมบ้านก็จะไม่ช่วยทำงาน คนชอบพูดจาหยาบคาย หากอยู่
 ใกล้ก็จะพลอยถูกคาวา ซึ่งถือกันว่าจะทำให้ไม่เจริญ คนจนเข้าร่วมคัวย อาจเป็น
 ผลเสียต่อการคัวยนี้ "คนครันอยู่รวมเรือน ก็เสิก" "คนผานรวมที่คัว ก็เสิก" "ผู้มีคัว
 อยู่ใกล้ตน ก็เสิก" ^๓

^๑ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๗.

^๒ เรื่อง เคี้ยวกัน, หน้า ๘.

^๓ เรื่อง เคี้ยวกัน, หน้า ๑๒.

มีคนบางประเภทที่ไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องกับ คือผู้ที่เชื่อกันว่าเป็น ผีพงและ
 เลื้อยเย็นทั้งนี้ "ผีพงอยู่รวมบ้านก็ เล็ก" "ก้อ เกล้า เป็น เลื้อย เย็นก็ เล็ก" ผีพง คือผีที่สิงอยู่
 ในตัวคน มักกินของสกปรก เช่น เชียก ปู ปลา คนที่ผีพงสิงมักจะมีรูปทรงแฉกผิดปกติ มัก
 ออกหากินของสกปรกตามทุ่งนาในเวลากลางคืน และมีแสงเรืองเห็นแต่ไกล หากบ้าน
 ใดมีผู้ที่ผีพงสิงอยู่ ก็จะสร้างความอับอายให้ ส่วนเลื้อยเย็น คือ เลื้อย สมิ้ง ความเชื่อของ
 คนโบราณเชื่อว่า คนที่ถืออาคมคาถา เลื้อย โคร่ง แกก ล้ำ มักจะกลายเป็น เลื้อย เย็น สามารถ
 จานแปลงกายได้ หากผู้ใดเข้าไปใกล้หรือไปเกี่ยวข้องกับก็อาจจะถูกทำร้ายได้

สอนให้ทุกคนเป็น และใช้คนให้ถูกกับงาน

"คำสอนพระยามังราย" สอนว่าน้ำลึกนั้นใจเครื่องวัดได้ว่าลึกเท่าใด แต่
 ใจคนนั้นยากที่จะหยั่งว่า เป็นคนดีหรือเลวอย่างไร ทั้งนี้ "น้ำลึกได้ร้อยวา สังขยา
 ก็หยั่งคอบได้ คนใจใหม่ไม่หยั่ง" ๑

นอกจากนี้ยังจะต้องรู้จักใช้คนให้เหมาะสมกับงาน เช่นอย่าใช้คนจนไปซื้อ
 ของในตลาด เพราะอาจจะมีการยกยอกเงินทองสิ่งของไป ไม่ควรใช้คนที่ไม่กล้าพูด
 กล้าคิดไปพูดเกี่ยวกับความเมือง "อย่าใช้คนฉานไปซื้อครวี่ในภาค อย่าใช้คนผู้ชขาด
 ไปต่อคำเมือง" ๒

และยังสอนให้รักและไว้วางใจคนที่ เป็นญาติพี่น้องมากกว่าคนนอกครอบครัว
 ให้เคารพเชื่อฟังคนฉลาดมากกว่าคนโง่ เป็นต้น

"อย่ารักผู้ไกลกว่าผู้ใกล้ อย่ารักผู้ไ้เสียดกว่าผู้หลวก อย่ารักผู้หนักกว่าผู้เบา
 อย่ารักผู้เมา เสียดกว่าผู้ซื่น" ๓

๑ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๒.
 ๒ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘.
 ๓ เรื่องเดียวกัน.

ข้อความตอนมีลักษณะการ เขียนและนัยยะคล้ายกับตอนหนึ่งใน "สุภาสิต
พระร่วง" ดังนี้

"อย่ารักเหากว่านม อย่ารักลมกว่าน้ำ อย่ารักถ้ากว่า เรือน อย่ารัก เกือน
กว่าตะวัน" ^๑

ให้รู้จักตนกระทำดี หนักฐานะ และให้เจียมตน พอใจในฐานะของตน

สอนให้คนรู้จักตนเองและกระทำในสิ่งที่เหมาะสมกับตน เช่นถ้า เกินยังไม่
เก่ง ก็อย่า เข้าใจ กล้าข้าง เพราะหากเกิดอันตรายอาจหนีไม่ทัน หรือถ้าพุกยังไม่ เก่งพอ
ก็อย่าไปคิดพุกภาษา เช่น "อย่าบั่นอย่า ไปใจข้าง ปากกว้างอย่า ไปจา เช่น" ^๒
"หัว เข้าอ่อนยาง เทียวแล่น ขาบแข็งชัคน้ำ เขียว" ^๓ และควรปฏิบัติดีให้ถูกฐานะ
เช่น เป็นไพร่ธรรมดาอย่าไปเกี่ยวข้องกับ เรื่องของผู้ปกครอง เป็นพ่อค้าก็ เช่นกัน ควร
ค้าขายของตนไป ส่วนพระสงฆ์ก็ไมควรมายุ่งเกี่ยวกับ เรื่องทางโลก "นกจอกน้อย
อย่าไปรู้ค่าฟ้า เป็นพ่อค้าอย่าไปรู้ค่าเมือง นงน้า เหลืองอย่า ไปรู้ค่าบ้าน" ^๔

นอกจากนี้ยังสอนให้รู้จักเจียมตน เช่น เป็นผู้น้อยไม่ควรล่วง เกินผู้ที่สูงกวาตน
ทั้งฐานะหรือวัย เช่นขุนนางหรือคนสูงอายุ แต่แม่ฐานะจะสูง เช่นขุนนางก็ไม่ควรถือ
วาตนเหนือกว่าผู้อื่นจนแสดงท่าชมผู้อื่น ส่วนผู้ที่ เป็นแม่มาแม่ร้างนั้น ปกติในสังคม
มักจะถูกกุดกูดุแคลนอยู่แล้ว โดยไม่ได้รับการยอมรับเท่าหญิงที่มีสามี ฉะนั้น คนที่เป็น
แม่มาแม่ร้างก็ควรจะพูดจาให้อ่อนน้อมไพเราะ เพื่อให้คนยอมรับมากขึ้น

^๑ "สุภาสิตพระร่วง," เรื่องพระร่วง... หน้า ๔๔๓.

^๒ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๕.

^๓ เรื่อง เกียวกัน, หน้า ๑๒.

^๔ เรื่อง เกียวกัน, หน้า ๕.

สอนไม่ให้ประมาท ต้องระมัดระวังตัวตลอดเวลา

"คำสอนพระยามังราย" สอนให้ระมัดระวังทั้งคนและสิ่งของ เช่นขุนนาง หรือผู้ปกครอง เป็นผู้มีอำนาจ หากทำอะไรผิดพลาดหรือทำสิ่งใดไม่เป็นที่พอใจ ก็อาจถูกฆ่าได้ ส่วนข้ารับใช้ก็ไม่ให้ไว้วางใจมาก เพราะอาจก่อปัญหาต่าง ๆ ขึ้น สิ่งของ เช่นมีด คาน มี ทั้งคุณและโทษ หากใช้ไม่ระวังก็อาจได้รับอันตราย เป็นต้น

เห็นว่าสิ้นขุนก็สิ้นมา ลิ่นม้ายก็ม้ายริต ลิ่นมีดก็มีคืบขาด ลิ่นคานก็คานจับ ลิ่นหลักจึกเสี้ยนผ้า ลิ่นข้าจึกเสี้ยนที ลิ่นฝูงชีจึกโค่นบาย ๑

คำสอนบางตอนมีลักษณะ เป็นการเตือนใจว่า หากไม่ระวังก็อาจจะเกิดผลเสียได้ เช่น "เดินเขาห้ามใส่" เดินข้ามภูเขานขณะที่ฟ้ามีครึ้ม ฝนยอมนครระหว่างทาง ทำให้เดินทางยากลำบาก "ไฟบ่สุ่ม" "สุ่มไฟแดงบ่เหมียคน่อ" เป็นข้อควรระวังเกี่ยวกับการใช้ไฟ เช่นเวลาเมื่อมีคำควรก่อไฟ เพราะช่วยป้องกันอันตราย เช่นจากสัตว์ร้ายได้ แต่เมื่อจุดไฟแล้วก็ต้องคอยดูด้วย มิฉะนั้นไฟอาจลุกลามทำความเสียหายได้ ๒

สอนให้ระมัดระวังสัตว์ เช่นเลี้ยงช้างไว้ใกล้ อาจอาละวาดทำอันตรายต่อคน สุนัข เป็นบ้า ไม่ควร เข้าใกล้ เลือดที่ได้รับมากเจ็บถ้าอยู่ใกล้อาจถูกกัดได้ดังนี้ "ช้างท่อน้อยรวมโรง" "หมาเวเวนเป็นบ่อ" "เลือดชนลายเจ็บบาด" ๓

สภาพการณ์บางอย่างดูเป็น ๆ แล้ว เป็นสิ่งที่ดี แต่ก็อาจชักจูงให้เกิดความหายนะได้ เช่นการมีเงินทองมาก หรือมีข่าวเต็มบุง อาจล่อลวงให้ถูกขโมยได้ง่าย

๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

๓ เรื่องเดียวกัน.

"เงินล้านอยู่เต็มถง ก็เลิก" "ข้าวอยู่เยียบ ก็เลิก" การมีภรรยาสวยอาจทำให้ผู้ชายอื่นมาคิดพัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้า เป็นพวกเจ้าชุนขุนนางมาชอบ ก็มักจะถูกบังคับนำตัวไป "เมื่องามนอนเรียงข้างก็เลิก" การมีลูกชายหญิงที่เติบโตแล้ว อาจก่อปัญหาขึ้น เช่นประพฤติก้าวไม่คืน "ลูกหญิงชาง่วนใหญ่ ก็เลิก" ๑

แนะนำคำว่าการดำเนินชีวิต

สอนกันนี้คือ "คนผู้ใคร่มีเงินหือไปค้า" ถ้าอยาก เป็นเศรษฐี ก็ให้หาขาย สะท้อนภาพว่าผู้ที่มีอาชีพค้าขายมักจะมีฐานะดี "ใครขี่ม้าหือไปปฏิบัติขุน" แสดงว่าม้า เป็นพาหนะที่ไพร่ทั่วไปไม่อาจมีใช้เอง ต้อง เป็นขุนนางหรือข้าราชการระดับต่าง ๆ จึงจะมีสิทธิ์ที่จะขี่ม้าหรือมีม้าไว้ในครอบครอง "ใครไค้บุญก็ไปปฏิญาณพระเจ้า" ถ้าอยากไค้บุญต้อง ไปปรนนิบัติรับใช้พระ "ใครกินเหล้า ก็หือไปภาค" อยากกินเหล้าควร ไปซื้อที่ตลาด ๒

ห้ามพูดหรือทำสิ่งที่ เป็นอัปมงคลแก่ตน

ชาวลานนาไทยมีความเชื่อว่า ไม่ควรพูดหรือทำสิ่งที่ เป็นอัปมงคลหรือ เป็นลางบอกเหตุร้ายที่จะเกิดในอนาคต เช่น "อย่าซื้อขอนผีท่านมาให้" เพราะอาจ เป็นลางว่าญาติหรือผู้ใกล้ชิดจะเสียชีวิต "หันเสื่ออย่าว่าปูเจ้า" ถ้า เห็นเสื่ออย่าพูดว่าคือปูเจ้า ปูเจ้า ในที่นี้อาจหมายถึงผีประจำป่าเขา ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวลานนาไทย "อยู่คืออย่าถามหมอ" ถ้าร่างกายสบายก็แต่ถามหาหมอ อาจ เป็นลางว่าจะไม่สบายในอนาคต ๓

๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

อยากแคลนผู้อื่น รู้จัก เชื่อ เพื่อและกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ไม่คุณแคลนผู้คอย
กว่าตน" "เป็นคนอยากแคลนผู้ค่า อาย่าผู้กำกึ่ง" รู้จัก เชื่อ เพื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ต่อญาติพี่น้อง ทั้งนี้ "อยากหลายพี่น้อง ราชองอย่าลืมคุณ"^๑

อย่า เกี่ยวข้องกับทาสของผู้อื่น เช่นไม่ช่วยเหลืให้หนี้นายทาส หรือ
อย่ารับ เลียงกึ่งนี้ "อย่าห่อข้าวหื้อข้าทานหนี้" "อย่า เลียงข้าทาน"^๒

คำสอนข้อนี้สอดคล้องกับข้อห้ามในสังคัม โดยมีการตรา เป็นกฎหมาย เช่นใน
"กฎหมายพระยามังราย" ระบุไว้ว่า ข้าทาสใครหนีไปซ่อนในบ้านตน ให้เจ้าของบ้าน
แจ้งแก่นายทาสหรือขุนนางภายใน ๗ วัน หากแจ้งแล้วนายทาสไม่มารับให้คิดค่าอาหาร
มีอัตรา ๑๐๐ - ๕๐๐ เบี้ย ถ้าหากเจ้าของบ้านปกปิดไว้ไม่บอกนายทาส ให้รับโทษ
๒ เท่า^๓

ข้อห้ามทั่วไปที่เกี่ยวกับความเชื่อในท้องถิ่น

อย่าตัดไม้ทองมาทำครก "อย่าฟันคอกไม้ทอง" อย่าใช้ไม้ม่วงมาทำกลอง
"อย่าแปงทองไม้ม่วง"^๔

คำสอนบุคคลทั่วไปข้างต้น จะเห็นว่าจะมี เนื้อหามากและสอนหลายก้านด้วยกัน
เนื้อหาของคำสอน นอกจากมุ่งให้ เป็นคนดีอันหมายถึงปฏิบัติตามหลักธรรมในพุทธศาสนา
แล้ว ยังสอนให้ดำเนินชีวิตในสังคัมได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย เช่นแนะนำกำนการ
เลี้ยงชีพ การคบคน การระมัดระวังอันตรายต่าง ๆ เป็นคำสอนที่แจ่มชัดในแง่ของการ
ปฏิบัติ ไม่ใคร่มีลักษณะนามธรรม ซึ่งจะนำไปปฏิบัติได้ยากกว่า

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

^๓ มณี พยอมยงค์. กฎหมายพระยามังราย, หน้า ๓๘.

^๔ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๑๑.

๔.๒.๒ สอนผู้ชาย

คำสอนผู้ชายโดยเฉพาะมีอยู่เพียงบทเดียว เป็นการยกตัวอย่างลักษณะและความประพฤติที่ไม่ดีของผู้ชาย โดยมีสร้อยคอท้ายทวยวรรคว่า "ชายผู้นั้นก็บ่ดี" ลักษณะของผู้ชายที่ไม่ดีคือ

เกียจคร้าน

ผู้ชายที่เกียจคร้านนั้น "คำสอนพระยามังราย" ยกตัวอย่างดังนี้คือ คนที่ไปตลาดแต่ไม่ไ้ของคิดมีกลับบ้านเลย "เมื่อคาบไ้ลากสังมา" เมื่อถึงหน้าบ้านไม่รับหน้า หรืออยู่บ้านเฉย ๆ โดยไม่คิดหางานทำ "ถึงยามนบแต่งสร้าง" "มักสื้ออยู่บ้านทานบหการ" นอกจากนี้ยังไม่รู้จักปลูกพืชผักกินในบ้าน หรือไม่รู้จักทำ เครื่องทอดผ้า "บรู่แปงสังปลูกกล้วยปลูกอ้อย" "บรู่ชวกรู่แปง เครื่องหูก เครื่องฝ้าย" และไม่รู้จักหุงหาอาหารกินเองด้วย "ถึงยามงายยามวันมหาหุง เข้า" คึงหม้อหุงอาหารแต่ไม่หา เกลือไว้ปรุงอาหาร "เอาหม้อน้อยตั้ง เทปือไฟบมี เกื่อ" ๑

มีกิริยาไม่ดี

ตัวอย่างของชายที่มีกิริยาไม่ดี คือไม่มีความอ่อนน้อมต่อผู้สูงอายุและผู้มีศักดิ์ทั้งกิริยาและวาจา "ท้าวขุนจาและปากคำผา" "ปากตอกนเถาพอยจาแข็ง" "มักผอหน้าผอตาและคะกวนทาน" ไม่รับทาสั่งที่ผู้ใหญ่สั่งให้ทำ เช่นผู้ใหญ่ เรียกให้หาแต่ไม่ยอมไป หรือผู้ใหญ่ให้ไปช้ระกกลับบอกว่าไปไม่ทัน เป็นต้น "ผู้ใหญ่ ร้องบไปหา" "ทานิซ้กว่า มันสั่งว่าบทัน" นอกจากนี้ยังเป็นคนที่ชอบพุดในสิ่งที่ตนรูไม่จริง "บรู่พอยไปจา" หรือชอบออกคำสั่ง "มักใช้ควยคำสั่ง" ๒

๑ เรื่อง เกียวกัน. หน้า ๑๐.

๒ เรื่อง เกียวกัน.

ไม่รักพวกทองวงศวาน ตัวอย่าง เช่น ไม่เอื้อเพื่อคอกูกหลาน
คือ เห็นลูกหลานแล้วไม่เรียกกินข้าว "เห็นลูกหลานมันกินข้าว" ไม่เอื้อเพื่อญาติพี่น้อง
ที่ประสบความสำเร็จอย่างมาก และยังคุกเข่าอีกด้วย "เห็นพี่น้องผานและคุณแควนทาน"^๑

ประพฤติกบไม่ค้ำคานต่าง ๆ

ไม่รักลูกของตน "มีลูกแต่ไม่รักเสียตน" ไปยุ่งเกี่ยวเชื่อคำพูดของ
แม่ร้างแม่มายและผู้หญิงอื่น "มักฟังคำแม่ร้าง แม่หม้ายและสาวหลาย" "มักไปหมาย
ผู้ชู้" "มักผานหื้อของหาย" ทรัพย์สินที่เห็นยาว "มีชนวนักหลายบ้าย"^๒

คำสอนผู้ชาย เน้นค้ำความซื่อสัตย์เพียรมาก โดยยกตัวอย่างชายที่เกี่ยว-
คร้านค้ำคานต่าง ๆ อย่างชัดเจน ทั้งนี้เพราะผู้ชายเป็นแรงงานหลักของครอบครัว
ฉะนั้น คุณสมบัติที่ดีที่สุดของผู้ชาย คือความซื่อสัตย์เพียร นอกจากการทำนาซึ่งเป็น
อาชีพหลักของชาวลานนาไทยส่วนใหญ่แล้ว ผู้ชายจะต้องรู้จักทำงานค้ำคานอื่น ๆ เพื่อ
เสริมฐานะของครอบครัวอีก เช่น ปลูกสวนครัว ทำเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำเป็นต่าง ๆ
นอกจากนี้งานบ้านอื่น ๆ ก็ควรจะทำเป็นค้ำคาน เช่น การทำอาหาร

๔.๒.๓ สอนผู้หญิง

คำสอนผู้หญิงมีบทเดียว เช่นเดียวกับคำสอนผู้ชาย แต่มีจำนวนเนื้อความมากกว่า คำสอนผู้หญิง เป็นการยกตัวอย่างลักษณะผู้หญิงที่ไม่ดี โดยต่อสร้อยท้ายแต่ละวรรคว่า "หญิงผู้นั้นกับค้ำ"^๑

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

ลักษณะของผู้หญิงที่ไม่คิมคังซึ

ขาดคุณสมบัติของแม่บ้านแม่เรือน

ผู้หญิงที่ขาดคุณสมบัติของแม่บ้านแม่เรือนได้แก่ ผู้หญิงที่ทำงานบ้านไม่ละเอียดหรือไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย เช่นแกงผักโดยไม่ตัดรากทิ้ง อยากรกินเนื้อแต่ไม่ยอมหั่นหรือไม่เก็บเสิร์ฟเมื่อฝนตก "แกงผักใส่ทิ้งราก" "ใครกินรับหน้าเซียง" "เสิร์ฟยำฝนสู่ตาก" ไม่ขยันทำงานบ้าน เช่นคั้นสาย "มักเห็นชวรายลูกหล้า" ไม่รับทำงานบ้านที่จำเป็นต้องรับทำ เช่นไม่ตระเตรียมอาหาร ไม่ตักน้ำมาไว้ในบ้าน "ถึงยามงายยามแลงมหาหุงเซ้า" "มักไปกายทำน้ำตัดกั๊มาเรือน" นอกจากงานบ้านแล้ว ไม่รู้จักทำงานที่เป็นหน้าที่ของผู้หญิง เช่นทอผ้า เย็บสอยเสื้อผ้า "ยกคิ่นขึ้นกับทอลาย" "เสิร์ฟชากบ่เย็บบ่ฝุง" ถึงหน้านาคนในบ้านไปทำนาก็ไม่ออกไปช่วย "ทานไปนาพอชอนอยู่บ้าน"

ปฏิบัติไม่คื่อสามี

ลักษณะผู้หญิงที่ไม่คื่อคือ ผู้หญิงที่ปฏิบัติสามีด้วยกิริยาวาจ่าที่ไม่ดี เช่นอยู่ร่วมกับสามีแต่ไม่ปรนนิบัติ "นอนเรียงตัวบ่เอื้อพอง" เห็นสามียากจนก็รังเกียจ "หันตัวผานเย็บะร้าย" เห็นสามีโง่ก็ทุแกลน "หันตัวบ่ดูแควน" เกียดสามีหรือต่อปากต่อคำ "จาค่าทะคอตัว" เวลาสามีไม่อยู่บ้านเช่นไปรบ ก็ไม่รักษาเนื้อรักษาตัว กระทำตัวค่างพร้อย "ตัวไปรบเสียบก้านแขง"^๒

กิริยาไม่งาม ไม่สนใจเป็นผู้หญิง

กิริยาที่ไม่งาม เช่นการใช้เท้าถีบเตะพื้นบ้าน "เอาคิ่นลงชานมักถีบฟาก" เลียนิ้ว "มักเลียคืบเลียมือจูบนิ้ว" สีชา "สีแคงชานและเอาคิ่นแขง" นุ่งหมผ้า

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐ - ๑๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

ไม่เรียบร้อย เช่นสวมผ้าชิ้นชายสูงเกินไป "มักควั่นหัวเพิ่นหันเซินซา" ใ้จ่าจาหยาบ ไม่แสดงความเคารว่คอบิคารมารคาและซุนนาง "มักจาคำผ่แม่" "ลาคเสียงแกค้อ ท้าวพระยา" ไม่สงวนเนื้อสงวนตัว เช่นมักเป็นฝ่ายไปหาผู้ชายก่อน "หันบ่าวมักไปหา" หรือไปไหนมาไหน โดยไม่หาคนไปเป็นเพื่อน "ไปทางโคมหาคู้" ๑

นิสัยที่ไม่ดีอื่น ๆ ใ้แก

มักชอบหาเรื่องอยู่เสมอ บางครั้งก็ถึงโรงถึงศาล เช่น "มักฉานหื้อ เป็นคำ" "มักก่อตั้งความเมือง" อวกรู "มักอวกรูสิ่งหลาย" ยกคนชมท่าน "มักยกตัว ชมท่าน" "มักแสงคำท่านผิดหลายคน" "ค้นเพิ่นหัวมักกา" มักไปเที่ยวพุดคุยบ้านคนอื่น "มักแล่นตีนไปแอว เรือนท่าน" นำเรื่องเคือคร่อนจากที่อื่นเข้ามาในบ้าน ทำให้เกิด ปัญหาต่าง ๆ หรือยุ่งก้อเรื่องในบ้านผู้อื่น "ไฟเรือนตนและเอาไปใส่เรือนท่าน ไฟ เพิ่นบ้านเอามาใส่เรือนตน" ๒

คำสอนผู้หญิงส่วนใหญ่ เน้นคุณสมบัติของผู้หญิงค่านการ เป็นแม่บ้านแม่เรือน การรักษากิริยามารยาททั้งคางมาตามแบบผู้หญิง ในแง่ของการเป็นแม่เรือน ผู้หญิงจะต้องทำงานบ้าน เช่นหุงหาอาหาร ทอดผ้า ซักผ้า เย็บเสื้อผ้า ในงานเหล่านี้ผู้หญิงจะต้อง ทำด้วยความขยันขันแข็ง และเป็นระเบียบเรียบร้อย นอกจากนี้ผู้หญิงจะต้องระมัดระวัง กิริยาทั้งกายและวาจา และจะต้องรักษาวลสงวนตัว นอกจากงานบ้านแล้ว ผู้หญิงจะต้อง ทำงานหลัก เช่นการทำนาอีกด้วย นับว่าข้อเรียกร้องต่อผู้หญิงใน "คำสอนพระยามังราย" นี้ค่อนข้างสูง และจะเห็นว่าภาระหน้าที่ของผู้หญิงในสังคมล้านนาไทย เป็นภาระหน้าที่ที่หนักหน่วงไม่น้อย

๑ เรื่องเดียวกัน.

๒ เรื่องเดียวกัน.

๔.๒.๔ ค่านิยมในสังคมลานนาไทยที่ปรากฏใน "คำสอนพระยามังราย"

คำว่า "ค่านิยม" ได้มีผู้ให้คำนิยามไว้หลายท่าน เช่น

"ค่านิยมหมายถึงสิ่งที่คนสนใจ สิ่งที่คุณปรารถนาจะได้ ปรารถนาจะเป็น หรือกลับกลายมา เป็น เป็นสิ่งที่คนถือว่าเป็นสิ่งบังคับต้องทำ ต้องปฏิบัติ เป็นสิ่งที่คนบูชายกย่อง และมีความสุขที่จะได้เห็น ได้ฟัง ได้เป็นเจ้าของ ค่านิยมของสังคมจึงเป็น "วิถีของการจัดรูปความประพฤติ" ที่มีความหมายต่อบุคคล และเป็นแบบฉบับของความคิดที่ฝังแน่นสำหรับยึดถือในการปฏิบัติตัวของคนในสังคม" บางท่านให้ความหมายว่า

"หมายถึงสิ่งที่นิยมยึดถือประจำใจที่ช่วยตัดสินใจในการเลือก ตราปโภคที่มนุษย์ต้อง เลือกตัดสินใจในการกระทำอยู่ มนุษย์ต้องอาศัยคุณค่าประจำตัวเป็นเครื่องกำหนดแม้แต่สิ่งที่ทำจน เกษชิน เป็นนิสัย" ^๑

มีผู้ให้ความเห็นว่า ค่านิยมของสังคมไทยได้รับอิทธิพลมาจากระบบศักดินา ในอดีต จากคำสอนในพุทธศาสนา และจากระบบเกษตรกรรม^๒

แม้ว่า เนื้อหาคำสอนต่าง ๆ ใน "คำสอนพระยามังราย" มีจำนวนไม่มากนัก แต่ก็ได้สะท้อนค่านิยมของสังคมลานนา ไทยบางส่วนดังต่อไปนี้

^๑ อ่างใน สุภัตรา สุภาพ. สังคมและวัฒนธรรมไทย (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐), หน้า ๔.

^๒ อานนท์ อภาภิรม. มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรมไทย (พระนคร : ภาควิชาสังคมศาสตร์และอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๑๔), หน้า ๕๑.

๔.๒.๕:๑ ยกย่องและ เกรงกลัวผู้มีศรัทธาบรรพชาศัทธิ "คำสอนพระยามังราย"
 สอนให้ผู้ฟังแสดงความยกย่อง เคารพผู้มีศรัทธิ เช่น เวลาพูดจากับผู้มีศรัทธิ จะต้อง
 พูดด้วยกิริยาว่าจาที่สุภาพ "เป็นไพร่น้อยอย่าจาแข็ง"^๑ นอกจากยกย่องแล้ว ยัง
 มีลักษณะของความเกรงกลัวควบคุมไปด้วย และต้องไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องการเมือง
 เพราะไม่ใช่น้ำที่ของไพร่ "ไพร่น้อยป้องกันเมืองก็เล็ก"^๒ "นกกอกน้อยอย่าไป
 รู้คำฟ้า เป็นพ่อค้าอย่าไปรู้คำเมือง"^๓ ไพรจะต้องรู้จักเจียมตน รู้จักที่คำที่สูง
 "อย่าลวงข้ามขุนหลาย"^๔ การเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับผู้มีศรัทธิขึ้นยิ่งอาจก่อให้เกิด
 อันตราย เพราะเป็นผู้มีอำนาจ ฉะนั้น หากอยู่ใกล้จะต้องระมัดระวัง "ลื่นขุนก็ลื่นฆ่า"^๕

นอกจากนี้ ภาษิตลานนาไทยก็ยังได้แสดงถึงค่านิยม เช่นเดียวกันนี้ด้วย เช่น
 "อย่าคูนินเจ้า อย่าเล่าขวัญนาย" (อย่าเอาเรื่องเจ้านายไป

คูนินนินทา)

"เจ้าว่าให้ว่าตามเจ้า" (เจ้าพูดอย่างไรก็ให้คล้อยตาม)

"เจ้าว่าอย่าเคียด" (เจ้าว่ากล่าวอย่างไรก็อย่าโกรธ)

"เป็นไพร่น้อยอย่าคิดค้าย คำเมือง

บ่ใช้การ เรา เียง ปากค่าน

การ เรือนรับปอง เบิง เริงรับ พลันรา

ไว้แกชุนพร้อมกว่าน ไพร่น้อยคาฟัง"^๖

^๑ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๑๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^๖ โคลงเจ้าวิฑูรสอนหลาน, หน้า ๒๕.

(เป็นไพร่ไม่ควรสนใจ เรื่องการ เมือง เพราะไม่ใช่เรื่องที่ควร เข้า ไปยุ่ง เกี่ยว ควรสนใจทำงานของตน ส่วนเรื่องการเมือง ให้เป็นหน้าที่ของพวกขุนนาง พวกไพร่มีหน้าที่เชื่อฟัง เท่านั้น)

๔.๒.๔.๒ การพญามีอาวุโส ผู้น้อยจะต้องแสดงกิริยาวาจาที่อ่อนน้อมสุภาพต่อ ผู้ใหญ่ ไม่โต้เถียงหรือพูดไม่อ่อนน้อม "ปากต่อคนเก่าพอยจาแข็ง ชายผู้นั้นก็บี" ๑ รุจกัที่ท่าที่สูงไม่ลวง เกินผู้ที่อาวุโส "อย่าแทนที่นึ่งคนเก่าแก่" ๒ เมื่อผู้ใหญ่ใช้ให้ ทำงานหรือ เรียกหาต้องทำโดยไม่มีรีรอ หรือปฏิเสธ "ท่านใช้กว่า (ไป) มันสั่งว่า บัทันชายผู้นั้นก็บี" ๓

ภาษิตลานนาที่แสดงค่านิยมนี้ เช่น

"จอมปลวกอยู่หนา เป็นแสงแก่ เข้า คนแก่คน เฒ่า เป็นแสงแก่ เรือน"

ภาษิตนี้แสดงความสำคัญของคนแก่ว่า เป็นเสมือนแก้วแก้วบ้านเรือน

๔.๒.๔.๓ ความรักพวกพ้องวงศ์วานและ เอื้อ เพื่อ เอื้อแก่ ความผูกพันกันใน ระหว่างครอบครัว ญาติพี่น้องมีสูง ฉะนั้น เมื่อญาติพี่น้องมีความทุกข์มักจะช่วย เหลือ ไม่คู้หมิ่นคู้แคลน "หันพี่น้องผานและคู้แควนทานชายผู้นั้นก็บี" ๔ และมีการแบ่งปัน

๑ คำสอนพระยามังราย, หน้า ๑๐.

๒ เรื่อง เดียวกัน, หน้า ๑๑.

๓ เรื่อง เดียวกัน, หน้า ๑๐.

๔ เรื่อง เดียวกัน.

สิ่งของ เครื่องใช้ "หันลูกหลานบ่ปันกินเข้า (ข้าว) ซ้ายผู้นั้นก็บ่ดี"^๑ เช่นเห็นลูกหลานก็เรียกให้กินข้าวด้วยกัน เป็นต้น นอกจากผูกพันในระหว่างครอบครัวญาติพี่น้องแล้ว ยังเผื่อแผ่ไปถึงคนในหมู่บ้านเดียวกันอีกด้วย ซึ่งอาจเป็นผลมาจากสังคมเกษตรกรรม ต้องมีการช่วยเหลือกันแรงงานในการ เกษตรหรือร่วมกันทะนุบำรุงสาธารณสมบัติ ภาสิตลานนาที่แสดงถึงค่านิยมในการรักและเอื้อเฟื้อญาติพี่น้อง เช่น

"กินบ่พี่ บ่ปันน้อง" (เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่พี่น้อง)

"พี่น้องผึกกันเหมือนพรว้าพื้นน้ำ อย่าผูกมันกำเวร"

(พี่น้องผึกใจกันเหมือนเอามีคพื้นน้ำยอมตัดไม้ขาด ฉะนั้น จึงไม่ควร

จ้องเวรกัน)

๔.๒.๔.๔ ยกของผู้มีปัญญา ผู้มีปัญญาจะได้รับการยกย่องให้เป็นครูอาจารย์ "หื้อเอาบัณฑิตผู้มีประยา (ปัญญา) มา เป็นอาจารย์สั่งสอนใจ ๆ"^๒ บิดูต้องการคบหาสมาคมด้วย "หื้อไคคนยา เสพกันด้วย บิดิตผู้รู้ผู้หลวกเหลือกว่าคนนั้น จึงดีและ"

"คนหลวกกินไกล คนไบบ่กินไกล"

(คนฉลาดยอมมีช่องทางทำมาหากินไกลตัว แต่คนโง่ต้องไปหากินไกล)

"อู้กับคนไบบ่เหมือนผ่าไม้ตำคา อู้กับคนญ่า เหมือนผ่าไม้โล่งซ้อ"

(พูดกับคนโง่เหมือนผ่าไม้ถูกคา พูดกับคนฉลาดเหมือนผ่าไม้โล่ง

ตลอดโดยไม้คิกคา)

^๑ เรื่องเดียวกัน

^๒ เรื่องเดียวกัน

ค่านิยมข้างต้น เป็นค่านิยมของสังคมลานนา ไทยบางส่วนที่สะท้อนใน "คำสอนพระยามังราย" จะเห็นได้ว่า ค่านิยมของสังคมจะเป็นแบบใด บ่มขึ้นอยู่กับลักษณะสังคมนั้น ๆ ค่านิยมดังกล่าวพบว่ามีคล้ายคลึงกับสังคมไทยดินอื่น ๆ หลายประการ ทั้งนี้ อาจ เป็นเพราะลักษณะพื้นฐานของสังคมคล้ายคลึงกัน เช่น เป็นสังคมศักดินาที่นับถือพุทธศาสนา และเป็นสังคมเกษตรกรรมดังกล่าวแล้ว

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย